

Nr 72

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till organisation för undervisning och vård av barn med komplicerad utvecklingshämning m. m.; given Stockholms slott den 3 mars 1961.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över inrikesärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF ADOLF

Rune B. Johansson

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen framlägges principförslag rörande den framtida organisationen för undervisning och vård av barn med komplicerad utvecklingshämning. Organisationen föreslås omfatta fyra enheter, varav två för flickor och två för pojkar.

Beträffande flickklientelet föreslås, att det nuvarande statliga skol- och yrkeshemmet i Vänersborg nedlägges och ersättes med ett nytt hem om 45 à 50 platser för yrkeshemselever. Som lokaliseringsort för detta hem förordas Laxå köping. Det förutsättes att Föreningen Sävstaholmsskolorna skall fortsätta driften av Söderhaga skolhem för flickor tills vidare i avvaktan på undersökning, huruvida Söderhaga bör ersättas av ett nytt hem för cirka 30 skolelever på samma plats eller annan ort. Driften av detta nya hem föreslås skola övertagas av staten. För att Söderhaga skall kunna drivas under en övergångstid erfordras dock en upprustning av hemmet. Kostnaderna härför, vilka föreslås skola bestridas av staten i form av bidrag till föreningen, uppskattas till cirka 200 000 kronor.

I fråga om vårdorganisationen för pojkklientelet föreslås, att statens skol- och yrkeshem på Salbohed skall efter omfattande upprustning inrymma

1 — Bihang till riksdagens protokoll 1961. 1 saml. Nr 72

cirka 30 platser för yrkes elever och ungefär lika många platser för skolelever. Det förutsättes, att Föreningen Sävstaholmsskolorna skall fortsätta att driva Sävstaholms skolhem ytterligare några år, under vilken tid en undersökning bör göras för att klarlägga, huruvida en upprustning bör ske med sikte på att använda skolhemmet för nuvarande ändamål även i framtiden eller om ett nytt hem med cirka 36 platser för skolelever bör uppföras inom Västra Vingåkers kommun. Även i fråga om detta ny- eller ombyggda hem förordas, att staten övertager driften.

Enligt förslaget skall staten förvalta skolhemmet och driva det.

Enligt förslaget skall staten förvalta skolhemmet och driva det.

Enligt förslaget skall staten förvalta skolhemmet och driva det. Enligt förslaget skall staten förvalta skolhemmet och driva det. Enligt förslaget skall staten förvalta skolhemmet och driva det.

STATENS FÖRVALTNING

Enligt förslaget skall staten förvalta skolhemmet och driva det.

PROPOSITIONENS HUVUDSÄKTEN

Enligt förslaget skall staten förvalta skolhemmet och driva det. Enligt förslaget skall staten förvalta skolhemmet och driva det. Enligt förslaget skall staten förvalta skolhemmet och driva det.

Enligt förslaget skall staten förvalta skolhemmet och driva det. Enligt förslaget skall staten förvalta skolhemmet och driva det. Enligt förslaget skall staten förvalta skolhemmet och driva det.

Enligt förslaget skall staten förvalta skolhemmet och driva det. Enligt förslaget skall staten förvalta skolhemmet och driva det. Enligt förslaget skall staten förvalta skolhemmet och driva det.

Enligt förslaget skall staten förvalta skolhemmet och driva det. Enligt förslaget skall staten förvalta skolhemmet och driva det. Enligt förslaget skall staten förvalta skolhemmet och driva det.

*Utdrag av protokollet över inrikesärenden, hållet inför Hans Maj:t
Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 3 mars
1961.*

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden NILSSON, STRÄNG, ANDERSSON, LINDSTRÖM, LANGE, LINDHOLM, KLING, SKOGLUND, EDENMAN, NETZÉN, JOHANSSON, AF GEIJERSTAM, HERMANSSON.

Efter gemensam beredning med cheferna för social-, finans- och ecklesiastikdepartementen samt statsrådet Lindström anmäler chefen för inrikesdepartementet, statsrådet Johansson, fråga om *organisation för undervisning och vård av barn med komplicerad utvecklingshämning m. m.*

I. Inledning

I ett den 1 oktober 1951 avgivet betänkande (SOU 1951:48) framlade 1948 års sinnesslövårdssakkunniga förslag angående skol- och yrkeshem för barn med komplicerad utvecklingshämning. Sedan betänkandet varit föremål för remissbehandling och Kungl. Maj:t funnit förslaget böra utredas på nytt, uppdrog Kungl. Maj:t genom beslut den 17 december 1954 åt statens kommitté för sinnessjukvårdens utbyggande — numera mental-sjukvårdsberedningens byggnads- och utrustningsdelegation — att verkställa denna utredning. Därvid borde beaktas betydelsen av en samordning av denna anstaltsorganisation med den vård av de psykiskt efterblivna i övrigt, som ankommer på staten. Om så befanns påkallat skulle omfattningen av vårdbehovet undersökas. I erforderlig utsträckning borde utredningen bedrivas i samråd med skolöverstyrelsen och medicinalstyrelsen.

Vidare uppdrog Kungl. Maj:t genom beslut den 10 april 1959 åt delegationen att jämväl utreda frågan om huvudmannaskapet för skolhemmen Sävstaholm och Söderhaga, tillhörande Föreningen Sävstaholmsskolorna, jämte därmed sammanhängande spörsmål.

Delegationen har med skrivelse den 28 juni 1960 avgivit betänkande med förslag till organisation för undervisning och vård av barn med komplicerad utvecklingshämning.

Yttranden över betänkandet har efter remiss avgivits av statskontoret, medicinalstyrelsen, som överlämnat yttranden av direktionen för Salberga sjukhus samt medlemmen av medicinalstyrelsens vetenskapliga råd, professor S. O. R. Ahnsjö, skolöverstyrelsen efter hörande av styrelserna för statens skol- och yrkeshem på Salbohed och i Vänersborg samt styrelsen för distrikts- och fortsättningsskolan för döva i Vänersborg, överstyrelsen för yrkesutbildning, socialstyrelsen, arbetsmarknadsstyrelsen, byggnadsstyrelsen, länsstyrelsen i Örebro län — med överlämnande av yttranden av förste provinsialläkaren och länsarkitektkontoret i länet — domänstyrelsen, kommunalfullmäktige i Västra Vingåkers kommun, Svenska landstingsförbundet, Svenska stadsförbundet, Svenska psykiatriska föreningen, Svenska barnpsykiatriska föreningen, Föreningen Sävstaholmsskolorna, som överlämnat yttranden av personalen vid Söderhaga och rektorn vid Sävstaholms skolhem samt skolläkaren vid Sävstaholms skolhem och förutvarande skolläkaren vid Söderhaga skolhem, Riksförbundet för utvecklingsstörda barn, Särskolornas rektorsförening, Svenska särskolornas lärarförening samt Föräldraföreningen vid Söderhaga skolhem. Därjämte har skrivelse i frågan inkommit från Laxå köping.

II. Förslag av mentalsjukvårdsberedningens byggnads- och utrustningsdelegation

Klientel och platsbehov

Enligt lagen den 4 juni 1954 om undervisning och vård av vissa psykiskt efterblivna har från landstingens huvudmannaskap undantagits undervisning och vård av sådana barn som är särskolepliktiga, men på grund av asocialitet, indisciplinärt uppträdande, hypersexualitet eller annat liknande skäl svårligen kan undervisas eller vårdas tillsammans med andra psykiskt efterblivna. Den nuvarande vårdorganisationen för detta klientel omfattar dels två statliga skol- och yrkeshem, ett för pojkar på Salbohed utanför Sala och ett för flickor i Vänersborg, dels ock två enskilda, enligt särskilda avtal med bidrag av statliga medel drivna rixanstalter, Sävstaholms skolhem för pojkar i Vingåkers kommun och Söderhaga skolhem för flickor i Drevviken utanför Stockholm. Huvudman för de båda sistnämnda skolhemmen är Föreningen Sävstaholmsskolorna.

För intagning å skol- och yrkeshem krävs dels att barnet på grund av bristande förståndsutveckling icke kunnat tillgodogöra sig folkskolans vanliga undervisning eller hjälpskoleundervisning men dock är mottagligt för undervisning och dels att barnet på grund av svårartade beteenderubbningar icke lämpar sig för samlivet på en särskola av normaltyp. Ifrågavarande

Klientel betecknades av 1948 års sinnesslövårdssakkunniga såsom »barn med komplicerad utvecklingshämning».

I sitt betänkande angående undervisningen och vården av psykiskt efterblivna (SOU 1951: 48) — i fortsättningen benämnt 1951 års förslag — redovisade sinnesslövårdssakkunniga en undersökning från år 1949 rörande platsbehovet vid specialanstalter för barn med komplicerad utvecklingshämning. Vårdplatsbehovet vid skolhem beräknades till knappt 200 platser (cirka 130 för pojkar och 65 för flickor) och vid yrkeshem till 150 platser (100 för pojkar och 50 för flickor). De sakkunniga påpekade, att antalet platser i framtiden kunde visa sig vara för lågt men inför en väntad utbyggnad och modernisering av vårdmöjligheterna för psykiskt efterblivna ansåg man sig böra begränsa utbyggnaden av här ifrågavarande anstaltsorganisation.

I remissyttrandena över betänkandet framhölls från olika håll, att platsbehovet av skilda skäl var mindre än vad som beräknats eller kunde förväntas bli mindre i samband med sinnesslövårdens omdaning. Sålunda ansåg medicinalstyrelsen, att antalet störande och svårbehandlade barn skulle minska, om klientelet vid sinnesslöanstalterna differentierades och finge en ur vårdsynpunkt riktig behandling. En undersökning av platsbehovet, som bättre belyste förhållandena ur dessa medicinska synpunkter, efterlystes.

Delegationen företog år 1956 en förnyad inventering av ifrågavarande klientel, varvid erforderliga uppgifter inhämtades från särskolornas rektorer och centralstyrelsernas läkare. Materialet granskades av överläkaren vid Kronprinsessan Lovisas barnsjukhus, numera professorn Sven Ahnsjö. Hela uppgiftsmaterialet omfattade 231 elever, varav 193 bedömdes hänförliga till skol- och yrkeshemsklientelet.

Intelligenskvoten hos det undersökta klientelet motsvarade ett medelvärde av 60,7 mot 55,5 för särskolornas elever under läsåret 1955/56. Av de 193 barnen hade 29 (15 %) en intelligenskvot överstigande 70. Denna siffra har hittills ansetts utgöra den övre gränsen för psykisk efterblivenhet.

Vad angår formerna för omhändertagandet var 152 elever intagna på statlig anstalt, medan nästan alla övriga (41) vistades i särskoleinternat. Intagningsåldern var i genomsnitt högre vid hemmen på Salbohed och i Vänersborg än vid Sävstaholms- och Söderhagahemmen. Vid de två förstnämnda var intagning vanligast vid 14—15-årsåldern, medan intagning vid de båda övriga hemmen skedde vid åldern 9—10 år.

Betydande svårigheter förelåg att indela eleverna efter olika intagningsgrunder, då de flesta uppvisat ett flertal störningar. Som utgångspunkt användes dock den ovan nämnda beskrivningen av klientelet. Såsom asociala betecknades därvid elever, vilka gjort sig skyldiga till sådana förseelser som sadism, stöld, inbrott, skadegörelse, eldsanläggning, vagabondering eller utpräglad arbetsovillighet. Under rubriken »annat skäl» hänfördes sådana

fall, där t. ex. affektlabilitet, aggressionshandlingar och motorisk oro varit huvudorsaken till intagningen, dock i ett flertal fall i kombination med någon annan störning.

Av 84 pojkar, som var intagna vid Salbohed och Sävstaholm, var asocialitet intagningsorsak för 28. Samtliga sistnämnda elever var intagna vid Salbohed. S. k. annat skäl utgjorde intagningsorsak för 47 elever, varav 31 vid Sävstaholm. Övriga nio pojkar fördelades med sex intagna för disciplinärt uppträdande och tre för hypersexualitet.

Beträffande flickorna, till antalet 68, antecknades 49 intagna av s. k. annat skäl, varav 26 vid Söderhaga. Asocialitet och hypersexualitet förelåg i vardera åtta fall. Av dessa 16 elever var 15 intagna vid hemmet i Vänersborg. Disciplinärt uppträdande var intagningsorsak i tre fall, varav två tillhörde hemmet i Vänersborg.

Sammanfattningsvis kan sägas att s. k. annat skäl var intagningsorsak i praktiskt taget samtliga fall vid Sävstaholm och Söderhaga samt beträffande hälften resp. en tredjedel av eleverna vid Vänersborg och Salbohed.

De 41 barn — 33 pojkar och 8 flickor — som vid inventeringstillfället icke omhändertagits inom vårdformen, fördelades efter samma grunder på de olika hemmen. Beträffande pojkarna ansågs 18 böra intagas på grund av »annat skäl» med 13 vid Sävstaholm och fem vid Salbohed. För asocialitet antecknades nio pojkar, samtliga med tänkt placering vid Salbohed, samt för disciplinärt uppträdande sex, varav tre ansågs böra intagas vid vardera av Salboheds- och Sävstaholmshemmen. I fråga om de åtta flickorna ansågs sex böra intagas av »annat skäl» med fyra vid Vänersborg och två vid Söderhaga. Intagningsgrunderna asocialitet och disciplinärt uppträdande antecknades för vardera ett fall, vilka båda ansågs böra hänföras till Vänersborgshemmet. Även beträffande dessa icke omhändertagna fall utgjorde sålunda s. k. annat skäl den dominerande intagningsgrunden.

Under tidsperioden 1950—1955 uppgick vårdtiden för eleverna vid Salbohed till i medeltal drygt fem år och vid Vänersborgshemmet till icke fullt två år. Motsvarande tider vid Sävstaholm och Söderhaga var omkring två och ett halvt resp. sex och ett halvt år. Sammanlagt 193 barn — 117 pojkar och 76 flickor — var vid undersökningstillfället i behov av vård vid skol- och yrkeshem, vilket motsvarar det fastställda platsantalet vid de befintliga hemmen. Antalet anmälda exspektanter uppgick vid inventeringstillfället till 18 eller icke fullt 10 % av befintligt klientel. En på grundval av den väntade befolkningsutvecklingen gjord prognos över platsbehovet utvisade, att något större förändring i platstillgången icke var påkallad under den närmaste tioårsperioden. Dessa överväganden gav vid handen, att vårdorganisationen borde omfatta högst cirka (193 + 18) 210 platser.

Delegationen vill här framhålla, att det icke med visshet kan förutsättas, att det beräknade platsbehovet kommer att föreligga även på längre sikt. Landstingens särskolor och organisationen för undervisning och vård av

psykiskt efterblivna över huvud taget har under senare tid utbyggt betydligt. Härigenom har centralstyrelserna fått sådana resurser, att de i många fall kan behålla särskolepliktiga barn, som tidigare måst remitteras till de statliga anstalterna och till Föreningen Sävstaholmsskolornas båda hem. Vidare har bedömningen av möjligheterna att vårda eleverna på landstingsanstalterna undergått vissa förskjutningar hos huvudmännen mot en allt mindre restriktiv tillämpning av den lagfästa avgränsningen av landstingens vårduppgifter. Härtill kommer, att det under senare år skett en successiv förkortning av vårdtiderna vid de statliga anstalterna.

Med hänsyn till nu angivna omständigheter har omförmälda inventering år 1956 ansetts böra jämföras med den verkliga beläggningen under senare tid vid de befintliga hemmen för ifrågavarande klientel. Antalet elever under åren 1955—1959 fördelade sig på de olika hemmen på följande sätt.

År	Salbohed	Sävstaholm	Summa pojkar	Vänersborg	Söderhaga	Summa flickor	Summa elever
1955	57	45*)	102	37	45	82	184
1956	58	41*)	99	34	41	75	174
1957	54	40*)	94	34	41	75	169
1958	50	41	91	37	39	76	167
1959	48	40	88	34	33	67	155
1960	54	36	90	34	30	64	154
1/4							

*) Elever med beteenderubbningar.

Vid den praktiska utformningen av undervisnings- och vårdorganisationen har delegationen ansett sig böra taga hänsyn till den minskning i beläggningssiffrorna vid de befintliga hemmen, som förekommit under senare år. Vid dimensioneringen av de för framtiden erforderliga hemmen måste sålunda platsbehovet bedömas med stor försiktighet. Hemmen bör vidare planläggas på sådant sätt att en utökning av platsantalet utan svårighet kan ske, om så skulle visa sig behövt. En bidragande orsak till nedgången i beläggningen torde ha varit, att Salboheds- och Söderhagahemmen på grund av dåliga lokalförhållanden m. m. ej ansett sig kunna mottaga fullt antal elever.

Delegationen har vidare funnit lämpligt att bl. a. söka utreda i vad mån eleverna vid skol- och yrkeshemmen lyckats anpassa sig i samhällslivet. Av denna anledning företogs under hösten 1957 en undersökning av bl. a. elevernas förhållanden efter deras vistelse vid de statliga skol- och yrkeshemmen i Salbohed och Vänersborg under åren 1937—1956.

Det kunde därvid konstateras, att intagningsåldern ökat under senare år. En väsentlig orsak härtill torde ha varit tillkomsten och utvecklingen av särskolorna, vilket uppenbarligen fördröjer en intagning på skol- och yrkeshem. Detta bekräftas också av det varierande antalet anmälningar om inskrivning från olika län. Län med begränsade möjligheter till särskoleunder-

visning har i regel haft ett flertal elever på skol- och yrkeshemmen, medan andra län knappast varit representerade. Undersökningen gav vidare besked om att vårdtiden på hemmen visat en klar tendens att minska.

I fråga om de f. d. elevernas brottslighet och brottslighetens förhållande till vårdtidens längd kunde några generella slutsatser inte dragas på grundval av undersökningen. Alltför många olikartade faktorer måste anses bidra till elevernas brottsfrekvens efter utskrivningen för att man över huvud taget skall kunna grunda några omdömen på värden, som framkommer genom ett jämförelsevis så begränsat och heterogent material, som det här undersökta. Utan tvekan är dock elevernas miljöförhållanden en avgörande faktor i sammanhanget.

Medelåldern vid utskrivningen från Salbohedshemmet (pojkar) var inemot 20 år och vårdtiden omfattade i genomsnitt fem år. En fjärdedel av eleverna hade utskrivits efter två år eller kortare tid. Vid flickhemmet i Vänersborg var utskrivningsåldern i medeltal drygt 18 år och den genomsnittliga vårdtiden nära fyra och ett halvt år. Inom två år hade nära en tredjedel blivit utskrivna. Vårdtiden för flickorna har alltså i allmänhet varit något kortare än för pojkarna.

Beträffande de avgångna elevernas försörjningsförmåga låter den gjorda undersökningen antaga, att omkring 40 % av dem bör kunna anpassa sig i samhällslivet och bli i huvudsak självförsörjande. Under senare tid har drygt en tredjedel av eleverna kunnat helt försörja sig själva efter utskrivningen. För flickornas del innebär detta en viss förbättring i jämförelse med äldre förhållanden. Skolöverstyrelsen har nämligen vid en motsvarande undersökning, avseende de under åren 1936—1946 utskrivna, funnit, att blott 23 % av flickorna kunde anses helt självförsörjande efter utskrivningen.

Undervisnings- och vårdorganisation

Nuvarande organisation

De statliga skol- och yrkeshemmen Salbohed och Vänersborg är — såsom i det föregående omnämnts — närmast avsedda att mottaga de mest svårskötta av barn och ungdomar med komplicerad utvecklingshämning, vilka uppvisar komplicerade psykiska rubbningar, medan de enskilda skolhemmen Sävstaholm och Söderhaga avses skola tillgodose vårdbehovet för dylika barn med något lättare psykiska eller nervösa rubbningar.

Statens skol- och yrkeshem för pojkar på Salbohed utgöres av dels en skolhemsavdelning med 35 platser och dels en arbetshemsavdelning med 40 platser. Den 1 april 1960 var hemmet belagt med 54 elever. Samtliga elever är förlagda i ett byggnadskomplex. Skolhemmet är inrymt i en år 1891 uppförd militärbarack. År 1940 sammanbyggdes med denna en arbets- och matsalsbyggnad, uppförd av sten i två våningar jämte källarvåning. Vidare

finns vid hemmet en år 1940 uppförd gymnastik- och samlingssal. Eleverna i skolhemmet är förlagda i sju sovsalar med fem elever i varje, medan eleverna på arbetshemmet är förlagda i enkelrum. I en särskild administrationsbyggnad är inrymda kontorslokaler och föreståndarbostad jämte en familjebostad samt en dubblett för personal. Dessutom finns vid institutionen tio personalbostadshus med lika många lägenheter samt ekonomibyggnader.

Anstaltens markområde omfattar 180 har, varav 110 har åker, trädgårdstomter och betesmark samt 70 har skogsmark.

Skoleleverna är i skolarbetet uppdelade i tre avdelningar. Vid sidan av skolundervisningen sysselsättes eleverna med träslöjd och trädgårdsarbete m. m. Arbetshemseleverna sysselsättes huvudsakligen i jordbruk, däri inbegripet djurskötsel och skogsbruk, samt för övrigt i trädgård, kök och snickeri, men även med renhållnings- och städningsarbeten m. m.

Personalen vid hemmet består f. n. av 32 heltidstjänstgörande befattningshavare. Förutom rektor och föreståndare, assistent och tre manliga lärare i kunskapsämnen finns kassör, husföreståndare och biträdande husföreståndare, arbetsledare, vårdare och vårdarinnor, trädgårdsmästare, jordbruksföreståndare, ladugårdsförman, sömmerska och ekonomibiträden.

Statens skol- och yrkeshem för flickor i Vänersborg, som har totalt 38 platser, är inrymt i en äldre träbyggnad, belägen inom stadens tätbebyggelse. Antalet elever den 1 april 1960 var 34. Byggnaden har sju sovsalar, vardera med plats för 3—7 elever, ett övervakningsrum, två dagrum och en samlingssal, två skolsalar samt handarbetssal och vävsal. Den inrymmer vidare expeditjonsrum, matsalar samt fem personalbostäder. Inom skolhemmets område finns dessutom en bostadsbyggnad för hemmets vaktmästare.

Särskilda skolhems- och arbetshemsavdelningar finns icke. Hemmets elever är i skolarbetet uppdelade på en egentlig skolavdelning och en fortsättningskoleavdelning. De äldre eleverna sysselsättes dessutom med vävning, sömnad, städning, tvätt, servering och diverse handräckningsarbeten.

Antalet heltidsanställda befattningshavare uppgår till 16, bland dem rektor, lärare i kunskapsämnen och i kvinnlig slöjd, husföreståndarinna, vårdarinnor, trädgårdsmästare, sömmerska och ekonomibiträden.

Ett arbetshem för de äldre eleverna har sedan lång tid varit behövt vid Vänersborgshemmet. I oktober 1937 fick byggnadsstyrelsen i uppdrag att efter samråd med hemmet utarbeta ritningar och verkställa kostnadsberäkningar för uppförande av ett arbetshem vid anstalten. Riksdagen beviljade budgetåret 1939/40 ett förslagsanslag av 260 000 kronor för ändamålet, men projektet kom inte till utförande.

Efter förhandlingar mellan Föreningen Sävstaholmsskolorna och vederbörande tillsynsmyndigheter har Kungl. Maj:t genom beslut den 3 juni 1955 godkänt *Sävstaholms och Söderhaga skolhem* såsom riksanstalter fr. o. m. den 1 januari 1956 tills vidare. Därvid har hl. a. föreskrivits, att vid hemmen

skall undervisas och vårdas sådana psykiskt efterblivna, som enligt lagen den 4 juni 1954 är särskolepliktiga, men som på grund av indisciplinärt uppträdande, hypersexualitet eller annat skäl svårligen kan undervisas eller vårdas tillsammans med andra psykiskt efterblivna. Såsom tidigare nämnts hänföres alltså icke hit sådana barn, som på grund av asocialitet icke kan undervisas i särskola liksom icke heller barn med svårare psykiska och nervösa rubbningar.

Statsbidrag till verksamheten vid de enskilda hemmen utgår enligt avtal, i princip innebärande, att särskilda bidrag utgår utöver gällande författningsenliga bidrag för att täcka underskotten vid hemmen. I samråd med skolöverstyrelsen beslutar hemmens styrelse om intagning av eleverna.

Skolhemmet Sävstaholm är avsett för 40 pojkar. Det är inrymt i Sävstaholms slottsbyggnad, uppförd på 1600-talet och delvis ombyggd år 1814. Slottsbyggnaden genomgick en grundlig reparation år 1934 i samband med skolverksamhetens förläggande till slottet. Byggnaden innehåller 42 rum samt kök. 15 rum disponeras för elevernas förläggning och övriga för bl. a. två dag- och lekrum, två matsalar, fem skolrum, ett sjukrum och ett isoleeringsrum. Under de senaste åren har skolhemmet reparerats, lokalerna om-disponerats och i samband därmed en nedskärning av platsantalet vidtagits. Den 1 april 1960 fanns 36 elever intagna.

Hemmet har 24 heltidsanställda befattningshavare. Förutom rektor och lärare i kunskapsämnen består personalen av husmor, vårdare, vårdarinna, vårdbiträden, kokerskor och ekonomibiträden, sömmerska, strykerska samt vaktmästare. Med undantag för lärarpersonalen gäller i princip landstingens tjänstereglemente eller kollektivavtal för personalen. Ingen av befattningshavarna bor inom hemmet. Privata bostäder är förhyrda inom Vingåkers samhälle i hemmets omedelbara närhet.

Söderhaga skolhem för flickor inrättades år 1937 såsom enskilt skolhem för imbecilla psykopatiska flickor och övertogs den 1 januari 1956 av För-eningen Sävstaholmsskolorna. Platsantalet är beräknat till 40, men antalet intagna elever uppgick den 1 april 1960 till 30.

Hemmets huvudbyggnad består av en år 1921 uppförd reveterad villa om 16 rum jämte hallar och köksavdelning. Hit har 28 elever varit förlagda, medan 12 elever, som utgjort en särskild yrkesträningsavdelning, haft sin förläggning i en särskild byggnad. Ytterliggare tre byggnader inrymmer verkstadsrum, stryk- och mangelrum, vävsal, förrådsrum och personalbostäder. Lokalerna kan icke anses ändamålsenliga utan kräver en fullständig ombyggnad och modernisering. I annat sammanhang har påpekats, att hemmets skick icke möjliggjort full beläggning under senare år.

Personalen vid hemmet består av 18 befattningshavare. Såsom vid de andra hemmen finns här rektor, lärarinnor, vårdarinnor, vaktmästare och ekonomibiträden.

1951 års förslag

1948 års sinnesslövdssakkunniga bedömde platsbehovet för ifrågavarande klientel till 350. Utöver befintliga platser skulle omkring 75 skolplatser och 80 yrkeshemsplatser erfordras.

De statliga hemmen ansågs mindre lämpliga för sitt ändamål och borde ersättas med nya hem eller i varje fall genomgå radikala organisationsförändringar.

De sakkunniga fann en av de väsentligaste bristerna vid Salbohedshemmet vara svårigheten att på tillfredsställande sätt uppdelade skolhemseleverna i lämpliga grupper och att förhindra ogynnsam kontakt mellan dessa yngre pojkar och de äldre yrkeshemseleverna. Bl. a. därför föreslogs, att de befintliga byggnaderna skulle disponeras helt för yrkeshemselever med 58 platser. Hemmet avsågs få en fristående ställning med egen styrelse och föreståndare. Ett nytt skolhem för pojkar, likaledes självständigt, borde förläggas till annan ort. I samband härmed erinrade de sakkunniga om att byggnadsstyrelsen år 1936 i samråd med hemmets styrelse föreslagit, att ett nytt skolhem skulle uppföras på Salbohed omkring 250 m från yrkeshemmet. 1947 års *personalutredning*, åt vilken uppdragits att utreda frågan om personalorganisationen vid statens uppfostringsanstalter för sinnesslöa, hade emellertid ansett detta avstånd vara för litet för att förhindra ej önskvärda kontakter mellan de äldre och yngre eleverna och förordat, att skolhemmet förlades minst en km från arbetshemmet. Bl. a. med åberopande härav föreslog de sakkunniga för sin del, att ett nytt skolhem med 40 platser skulle inrättas på kronoegendomen Håmö, belägen åtta km från Uppsala. Därigenom skulle också ett samarbete med Akademiska sjukhusets psykiatriska klinik kunna etableras. Vidare föreslogs ett nytt statligt skol- och yrkeshem med 70 platser i närheten av Göteborg eller Lund.

Beträffande anstaltsorganisationen för flickor framhöll sinnesslövdssakkunniga, att det inom Vänersborgshemmet saknades möjligheter att ens någorlunda tillfredsställande dela upp äldre och yngre elever i skilda avdelningar. Man ifrågasatte därför, huruvida icke anstalten borde nedläggas och ersättas med ett nytt skol- och yrkeshem. Av ekonomiska skäl ansåg man sig dock böra föreslå, att den nuvarande anstaltsbyggnaden efter relativt enkla förändringar skulle tagas i anspråk som yrkeshem för 28 flickor. Vidare föreslogs, att ett nytt skolhem med 40 elevplatser skulle uppföras inom Vänersborgs stad. Att placera både skol- och yrkeshem på samma ort ansågs förenat med stora fördelar, särskilt med tanke på samarbete i frågor rörande den psykiatriska vården. De båda hemmen skulle organiseras med gemensam styrelse och ledande personal. Avståndet till Göteborg ansågs icke heller hindra, att även den där tillgängliga expertisen kunde utnyttjas.

1951 års förslag rekommenderade även att genom särskilda avtal till undervisnings- och vårdorganisationen för ifrågavarande klientel knyta även

de båda enskilda skolhemmen, Söderhaga med 51 elevplatser för flickor och Sävstaholm med 79 för pojkar.

Vid *remissbehandlingen* av 1951 års förslag anförde *statskontoret* rörande organisationen i stort bl. a., att det med hänsyn till den betydande kostnadsökningen, som skulle inträda vid ett genomförande av förslaget, bort undersökas, huruvida ej åtgärder kunde vidtagas i syfte att nedbringa såväl engångskostnaderna som de årliga utgifterna. Sålunda borde antalet elevplatser vid Söderhaga- och Sävstaholmshemmen samt vid det tilltänkta skolhemmet på Håmö avvägas så, att behov av ytterligare pojkhem icke behövde uppstå.

Beträffande remissyttrandena i övrigt må nämnas, att *styrelsen för Salbohedshemmet* förordade, att skolhemmet skulle bibehållas på Salbohed med i stort sett oförändrat platsantal men uppdelat på mindre avdelningar i ändamålsenliga lokaler. Till stöd härför framhöll styrelsen vikten av att en anstalt av ifrågavarande slag är accepterad av ortens befolkning. *Uppsala läns landstings förvaltningsutskott* ställde sig beträffande Håmö-förslaget tveksamt inför lämpligheten att förlägga ett skolhem i närheten av de redan befintliga anstalterna Rickomberga skolhem och Håga arbetshem. *Lärarpersonalen vid Salbohed* framhöll, att Salbohedsanstalten hade rika möjligheter till god kontakt med yttervärlden, medan Håmö låg isolerat med små kontaktmöjligheter. Salbohed hade ett fritidsområde om 10 har, medan Håmö hade totalt endast 4 har, där man dessutom räknade med att uppföra tolv byggnadskroppar. Det ansågs omöjligt att anlägga en idrottsplats på området och vikten av en sådan kunde ej nog framhävas.

I skrivelse till chefen för inrikesdepartementet i augusti 1955 — vilken skrivelse överlämnats till delegationen — återupptog sedermera *skolöverstyrelsen* frågan om Salbohedshemmets delning till behandling. Styrelsen anslöt sig till sinnesslövårdssakkunnigas åsikt att i möjligaste mån söka utnyttja vad som redan fanns inom anstaltsområdet och alltså inordna redan befintliga skol- och yrkeshem i den nya organisationen. Överstyrelsen hade funnit, att det föreslagna området i Håmö i flera avseenden erbjöd en tillfredsställande placering av skolhemmet. Skolöverstyrelsen, som ansåg trängande behov föreligga att skilja skolhemmet från arbetshemmet, framförde emellertid därutöver tre alternativa lösningar av problemet om en delning av hemmet, innebärande en förläggning av skolhemmet till vissa nedlagda folkskolor i trakten.

Delegationens förslag

I det föregående har delegationen framfört vissa betänkligheter inför en undervisnings- och vårdorganisation, som helt baseras på det vid 1956 års inventering kartlagda klientelet jämte antalet anmälda exspektanter, motsvarande ett behov av sammanlagt 210 platser på skol- och yrkeshem.

Att döma av de senare årens utveckling på vårdområdet för psykiskt efterblivna synes man kunna förvänta, att centralstyrelsernas ökade resurser och möjligheter i övrigt kommer att framdeles medge omhändertagandet av ett alltmer svårbemästrat klientel. Det kan därför vara anledning befara, att en definitivt utbyggd organisation om 210 platser i en framtid kan visa sig överdimensionerad. Å andra sidan torde en begränsning av organisationen till de i genomsnitt omkring 160 platser, som under de senaste åren varit belagda vid de fyra hemmen, icke ge utrymme varken för det aktuella behov, som anses föreligga, eller för det vårdbehov och de krav på en adekvat undervisning och yrkesträning på riksplanet, som kan uppkomma i framtiden. Det kan knappast råda någon tvekan om att det föreligger ett oavvisligt behov av förbättrade resurser för undervisning och vård av den elevkategori, som med nu gällande uppdelning av huvudmannaskapet under alla omständigheter måste komma att hänföras inom ramen för statliga vårduppgifter.

I skrivelse den 3 februari 1959 har Föreningen Sävstaholmsskolorna dels anmält, att föreningen beslutat snarast avveckla större delen av sin anstaltsverksamhet, dels ock hemställt, att Kungl. Maj:t måtte uppdraga åt lämpligt statligt organ att med föreningen upptaga förhandlingar om statens övertagande av verksamheten vid skolhemmen Sävstaholm och Söderhaga. Med anledning härav uppdrog Kungl. Maj:t den 10 april 1959 åt delegationen att utreda jämväl frågan om huvudmannaskapet för dessa föreningens båda hem samt därmed sammanhängande spörsmål.

Föreningen anförde i sin skrivelse bl. a. följande.

Sedan den 1 januari 1955, då lagen om undervisning och vård av psykiskt efterblivna trätt i kraft, har utvecklingen på detta område gått fort. Nya landstingsanstalter med hög standard har tillkommit. Denna utbyggnad har märkbart inverkat på föreningens möjligheter att på ett tillfredsställande sätt bedriva verksamheten vid de nu berörda skolhemmen. De ökade möjligheterna att vid centralstyrelsernas anstalter bereda vård och undervisning har otvivelaktigt medfört att klientelet vid Sävstaholm och Söderhaga förändrats. Eleverna har blivit mera svårbehandlade, varigenom ökade krav ställes framförallt på lärarna men även på den övriga personalen. Samtidigt har det emellertid visat sig allt svårare att anskaffa kvalificerad arbetskraft. Vid Sävstaholms skolhem har sålunda exempelvis lediga lärartjänster inte kunnat besättas med kompetenta innehavare. Anställning hos centralanstalterna anses uppenbarligen bereda större trygghet och bättre arbetsförhållanden än vad en enskild huvudman kan åstadkomma. Att med de stora fordringar på undervisning och fostran, som här måste ställas, driva nämnda skolhem med personal, som inte anses fullt kvalificerad, är emellertid i längden ogörligt. Det kan inte komma ifråga för föreningen att driva verksamhet som tillsynsmyndigheterna kan betrakta som mer eller mindre undermålig. — De nuvarande byggnaderna vid Söderhaga skolhem kräver — om man skall uppnå liknande standard, som centralstyrelsernas nya anstalter — kapitalkrävande modernisering. Om Sävstaholms skolhem skall utvidgas till att kunna mottaga ytterligare elever

torde uppförande av ett nytt elevhem bli erforderligt. Därjämte måste vid nämnda skolhem tillfredsställande slöjdlokaler m. m. åstadkommas. För sådana om- och tillbyggnader saknar föreningen emellertid kapital. Även om erforderliga medel skulle ställas till förfogande genom bidrag från staten torde detta, såvitt föreningen kan finna, endast kunna ske på sådana villkor att föreningen för framtiden skulle bli helt beroende av statsmakterna beträffande verksamhetens bedrivande. — Den utveckling, som under senare år ägt rum beträffande undervisningen och vården av psykiskt efterblivna, har givit föreningen anledning att till allvarligt övervägande upptaga frågan om föreningens framtida verksamhet. Föreningen har därvid kommit till den uppfattningen, att föreningen i nuvarande läge synes böra överlämna anstaltsverksamheten åt huvudmän, som har bättre förutsättningar för densamma än vad en enskild förening numera har. Föreningen anser, att föreningens ändamål att verka för psykiskt utvecklingshämjade barns och ungdoms fostran och utbildning till nyttiga medlemmar av samhället nu kan ske på lämpligare sätt än genom anstaltsverksamhet.

Den huvudmannaskapsfråga, som sålunda väckts av Föreningen Sävstaholmsskolorna, är av väsentlig betydelse vid ett ställningstagande till den praktiska utformningen av undervisnings- och vårdorganisationen för ifrågavarande klientel. Det bör i detta sammanhang också erinras om att bl. a. styrelserna för Svenska landstingsförbundet och Svenska stadsförbundet hos Kungl. Maj:t begärt en översyn av lagstiftningen rörande undervisningen och vården av psykiskt efterblivna. Om en sådan översyn kommer till stånd kan frågan om reglerna för gränsdragningen i huvudmannansvaret komma att aktualiseras. Ovissheten beträffande denna del av mentalsjukvårdens framtida struktur och organisation samt platsbehov synes tala för att ett överförande av Föreningen Sävstaholmsskolornas skolhem till staten icke bör rekommenderas. Härför talar även det faktum, att Sävstaholms- och Söderhagahemmen åtnjuter status av s. k. riksanstalter, vilket i förevarande fall innebär, att eleverna vid dessa skolhem alltså är inskrivna hos resp. centralstyrelser och sålunda vid utskrivning från dessa hem kan omhändertagas i landstingens slutna eller öppna vård. Denna möjlighet torde för elevernas del innebära stor fördel och trygghet. Det är därför önskvärd, att föreningen i avvaktan på ytterligare erfarenheter och genomförandet av erforderlig ny- och ombyggnad av de statliga hemmen tills vidare fortsätter sin skolhemsverksamhet såsom hittills. En förutsättning härför är emellertid uppenbarligen, att framförallt lärarpersonalen vid hemmen erhåller med hänsyn till klientelet art tillfredsställande anställnings- och lönevillkor. Denna fråga torde efter framställning av tillsynsmyndigheten f. n. vara föremål för Kungl. Maj:ts prövning.

Vid delegationens överläggningar med representanter för Föreningen Sävstaholmsskolorna har man från föreningens sida i princip ej ställt sig avvisande till nu anförda synpunkter under förutsättning att tiden för hemmens fortsatta utnyttjande inom den statliga undervisnings- och vårdorganisationen någorlunda kan preciseras. Delegationen återkommer härtill i det följande vid behandlingen av resp. hem.

I beaktande av anförda förhållanden och med hänsyn till en ur vårdtekniska och personalorganisatoriska synpunkter mest ändamålsenlig utformning av organisationen för undervisning och vård av förevarande klientel bör denna omfatta åtminstone

- a) 72 platser vid skol- och yrkeshem för flickor;
- b) 100 platser vid skol- och yrkeshem för pojkar.

Flickorna bör kunna sammanföras till ett hem under förutsättning att hemmet får sådan förläggning, att det har tillgång till såväl sysselsättningsmöjligheter utom hemmet som framförallt erforderlig psykiatrisk expertis.

Vad angår pojkarna föreligger f. n. olika synpunkter på deras sammanförande till ett hem eller icke. På medicinskt håll anser man, att ett skol- och yrkeshem på 100-talet platser, vilket ur driftsynpunkt i och för sig icke torde vara onormalt, knappast bör bereda oöverkomliga svårigheter ur vårdnadssynpunkt. Ett sammanförande avvisas emellertid från ansvarigt pedagogiskt håll. Det anses sålunda önskvärt, att man liksom nu även i fortsättningen kan repliera på två hem, av vilka det ena kan vara enbart skolhem. Med hänsyn till att uppfattningarna i frågan är delade, anser sig delegationen icke nu böra förorda någon principiell ändring i nuvarande organisation för pojkklienteletets omhändertagande.

Skol- och yrkeshem för flickor

Statens skol- och yrkeshem i Vänersborg

Även om Vänersborgshemmet under senare år varit föremål för viss upprustning är dock planlösningen fortfarande sådan, att en uppdelning av eleverna i smärre grupper inte är möjlig. På raster och annan fritid måste alla elever hållas samlade och då elevmaterialet är synnerligen svårskött, medför detta självfallet stora besvärligheter. Resurser i övrigt saknas för att taga hand om dessa flickor på ett tillfredsställande sätt. Det har förekommit att flickor, som med anledning av dessa förhållanden icke kunnat anpassa sig i den stora heterogena gruppen, måst överflyttas till Västra Marks sjukhus. Härtill kommer, att hemmet efter stadens utbyggnad numera är beläget inom en tätbebyggd stadsdel. Drätselkammaren i staden har framhållit, att någon ytterligare bebyggelse inom hemmets tomtområde icke lämpligen bör komma till stånd med hänsyn till att gällande stadsplan upptager ett större bostadsområde intill hemmet. Stadens brandchef har vidare i besiktningsutlåtande i maj 1958 framställt en del anmärkningar mot hemmet ur brandskyddssynpunkt och krävt, att vissa kompletterande byggnadsåtgärder vidtages. Bl. a. bör samtliga inre vägg- och takytor beklädas med brandhärdigt material och trapporna i båda våningarna röktätt avskiljas från övriga utrymmen. Av tre för förläggning utnyttjade rum i byggnadens vindsvåning kan endast ett med tillgång till balkong och steg få användas som bostadsrum.

Delegationen har funnit, att hemmet saknar möjligheter till drägliga arbetsförhållanden och erforderlig differentiering av klientelet. Det har också från personalens sida framhållits, att man icke anser sig ha tillräckliga resurser för att någorlunda tillfredsställande kunna omhänderha det alltmer svårskötta klientelet.

I en till delegationen överlämnad skrivelse den 8 mars 1960 till chefen för inrikesdepartementet har ordföranden i hemmets styrelse och dess rektor bl. a. anfört följande.

Fastigheten är belägen inom södra delen av staden. Den är på alla sidor omgiven av relativt starkt trafikerade gator och med bebyggelse intill nämnda gator i hemmets närhet. Ett antal bostadsfastigheter har insyn över hemmet och dess tomtområde. Trafiken runt omkring har på senare år ökat mycket genom tillkomsten av en ny stadsdel.

Hemmets samtliga lokaler är inrymda i en tvåvånings träbyggnad, vilket, förutom svårigheterna med ljudisolering, medför stor brandrisk med krav på ständig personalkrävande övervakning. I undre våningen finns utrymmen för skol- och yrkesundervisning, ävensom kök och matsalar för elever och personal, lekrum, isoleringsrum, besöksrum och expedition. En trappa upp är belägna elevernas sovrum samt toalettrum invid en gemensam korridor. På andra sidan denna korridor ligger högtidssalen, vilken för övrigt i brist på undervisningslokaler måst tagas i bruk även som lektionssal. I denna våning finns också förråd, arbetsrum för hemmets sömmerska samt ett par enkelrum för personal. I källaren finns bad- och toalettrum samt en mindre tvättstuga med torkrum. Gymnastiklokal och utrymmen för hobbyverksamhet o. dyl. saknas helt.

Ur P. M. över skolöverstyrelsens inspektion den 17 februari 1960 citeras här: »All verksamhet försiggår i en byggnad med administration, kök och matsalar i bottenvåningen, elevernas förläggning i andra våningen samt undervisningssalar och övriga utrymmen fördelade på de båda planen och i en källare. Hela byggnaden är uppförd i trä och således riskabel ur brandsynpunkt. Utrymmena är över lag knappa. Den för undervisningen och fostran mest kända bristen är emellertid avsaknaden av gymnastiksal och över huvud taget utrymmen där eleverna kan ges tillfälle till motion. Möjligheten till kroppsövningar utomhus är även starkt beskuren, emedan fastigheten ligger mitt i stadsbebyggelsen på en för verksamheten helt otillräcklig tomt. Anläggningen är således i olika avseenden olämplig för sitt nuvarande ändamål. Den har också, tyvärr under en lång följd av år, betraktats som ett provisorium. Det är ytterst beklagligt, att statsmakterna genom lagstiftning fråntagit landstingen ansvar för bl. a. sådana psykiskt efterblivna, som är intagna här, men icke ställt resurser till förfogande så att undervisning och vård i nivå med tidens krav och allmän standard kan bedrivas.

Med hänsyn till återopade förhållanden har delegationen funnit, att det nuvarande skol- och yrkeshemmet i Vänersborg bör nedläggas och ersättas med ett nytt hem.

Beträffande frågan om den framtida användningen av hemmets byggnader och markområden har till delegationen framförts olika förslag. I skrivelse till byggnadsstyrelsen i september 1956, vilken skrivelse överlämnats

till delegationen, har styrelsen för statens skolor för döva i Vänersborg framhållit såsom synnerligen önskvärt, att fortsättningsskolan för döva finge övertaga den befintliga byggnaden. Vänersborgs stad har för sin del uttalat önskemål om att övertaga det nuvarande hemmet för inrättande av en yrkesskola. Överstyrelsen för yrkesutbildning åter har inspekterat hemmet och funnit det med hänsyn till sitt centrala läge vara passande för en husmodersskola.

Dövskolan har f. n. sina elever utspridda i fyra förläggningar inom skilda delar av staden. Fortsättningsskolans tomt är endast genom en gata skild från den nuvarande flickhemsbyggnaden. Tillgång till denna byggnad skulle möjliggöra skolans uppdelning på endast två avdelningar, varigenom personalen kunde utnyttjas mera effektivt. Enligt delegationens mening talar sålunda vägande skäl för att det nuvarande flickhemmets markområde och byggnad övertages av statens skolor för döva, som därigenom får sina lokaler mera samlade. Då delegationen alltså ansett sig böra förorda, att staten även i fortsättningen skall disponera ifrågavarande fastighet i Vänersborg, har en värdering av densamma icke ansetts påkallad.

Förslag till nytt skol- och yrkeshem: Axbergsgården

Delegationen har i det föregående föreslagit, att undervisnings- och vårdorganisationen för det kvinnliga skol- och yrkeshemsklientelet bör omfatta åtminstone 72 platser, sammanförda till en anstalt. En ny institution kommer alltså att dels ersätta det nuvarande statliga skol- och yrkeshemmet i Vänersborg och dels bereda plats för det klientel, som nu omhändertages vid det enskilda skolhemmet Söderhaga.

En fördelning av platsantalet vid det nya hemmet på skol- resp. yrkes-elevplatser har inte ansetts kunna göras enbart med utgångspunkt från det förefintliga antalet platser vid de båda nuvarande flickhemmen eller efter de där rådande beläggningsförhållandena. Tidigare har framhållits, att utvecklingen av särskoleorganisationen under senare tid bl. a. inneburit en fördröjning av intagning på skol- och yrkeshem med en ökning av medelåldern hos klientelet som följd. Detta har allmänt sett kommit att medföra en förskjutning av platsbehovet från skolhem till yrkeshem, vilket beläggningsciffrorna för Vänersborgshemmet under de senaste åren synes bekräfta. Enligt skolöverstyrelsen kommer organisationen av skolundervisningen vid hemmet med hänsyn bl. a. till den stigande medelåldern hos eleverna att läsåret 1960/61 inskränkas från två till en läraravdelning. En häremot svarande ökning av platserna på yrkessidan kan emotses. I sammanhanget bör också beaktas, att klientelet vid Söderhaga skolhem är uppdelat i dels två skolhemsavdelningar och dels en yrkesträningsavdelning med ett 10-tal elever.

Vid en uppdelning av platserna på skol- och yrkeshem måste givetvis hän-

2 — *Bihang till riksdagens protokoll 1961. 1 saml. Nr 72*

syn även tagas till graden av utvecklingshämning hos eleverna. Intelligenskvoten ger härvid inte ett entydigt utslag och man kan ej heller angiva någon annan generell regel för placeringen. En bedömning från fall till fall måste därför ske på grundval av vunna erfarenheter.

Såsom underlag för en beräkning av platser på skolhem resp. yrkeshem ansåg man vid den år 1956 företagna inventeringen, att klientelet principiellt kunde uppdelas i följande grupper efter undervisningstyp och ålder:

grupp I: 7—9 år = förundervisning och skolundervisning;

grupp II: 10—13 år = egentlig skolundervisning;

grupp III: 14—15 år = skolundervisning och yrkesorientering;

grupp IV: 16 år och äldre = yrkesträning.

Vid en dylik efter olika skolformer genomförd uppdelning av det vid inventeringen framkomna elevmaterialet fördelade sig detta med 34 % på grupperna I och II och med 66 % på grupperna III och IV. Omkring två tredjedelar av eleverna skulle sålunda närmast vara att hänföra till yrkeshemsklientelet.

Med tillämpning av nu återgivna överväganden har delegationen funnit, att de 72 platserna vid ett nytt skol- och yrkeshem för flickor lämpligen bör fördelas med 27 platser på skolhem och 45 platser på yrkeshem. En del av sistnämnda platser bör kunna tagas i bruk för sådana elever, som under en övergångstid före utskrivning kan beredas sysselsättning och yrkesträning utanför hemmet. Institutionen bör dock ges en sådan planläggning och utformning, att en viss omdisponering av platserna kan ske, om detta framdeles skulle visa sig behövt.

1948 års sinnesslövardssakkunniga framhöll i sitt betänkande, att ett nytt hem för flickor borde vara beläget i eller i närheten av en ort, där tillgång till erforderlig psykiatrisk och annan expertis kunde påräknas. De sakkunniga betonade, att vid såväl den diagnostiska bedömningen som vården av klientelet, tillgång till välkvalificerad medicinsk sakkunskap är en nödvändig förutsättning. För en fullgod bedömning och vård krävs ett intimt samarbete mellan en kvalificerad barnpsykiater och representanter för pedagogisk och social sakkunskap. Då hemmets upptagningsområde omfattar hela landet, ansågs detta vidare kräva, att förläggningsorten är belägen i mellansverige och har tillgång till goda kommunikationer med landet i övrigt för att underlätta elevernas och de anhörigas resor till och från hemmet.

Dessa synpunkter anser delegationen vara av grundläggande betydelse vid lokaliseringsfrågans bedömande. Det är därjämte viktigt, att hemmet förlägges till eller i närheten av en plats med ett någorlunda väl differentierat näringsliv. Därigenom kan elevernas yrkesundervisning och utplacering efter utskrivningen underlättas, i den mån sådan placering icke kan ske i hemorten. En arbetsplacering i hemorten eller dess närhet är givetvis ett förstahandsintresse för både eleverna och deras anhöriga.

Från nu berörda utgångspunkter har arbetsmarknadsstyrelsen på delegationens begäran företagit en inventering av de orter i mellansverige, som ur arbetsmarknadssynpunkter skulle vara lämpliga som förläggningssort för flickhemmet. Dessa synpunkter torde i detta sammanhang huvudsakligen kunna begränsas till möjligheterna att i orten tillgodose hemmets personalbehov. Styrelsen har anvisat bl. a. Strömstad, Tidaholm och Askersund. Samtliga dessa städer förutsättes erbjuda vissa möjligheter till yrkesutbildning för eleverna och till anställning efter utskrivning vid industrier med behov av kvinnlig arbetskraft. De föreslagna orterna uppfyller emellertid knappast — möjligen med undantag av Askersund — kravet på närhet till erforderlig expertis och goda kommunikationer med landet i övrigt.

Delegationen har undersökt, om det Föreningen Sävstaholmsskolorna tillhöriga skolhemmet Charlottendal för psykiskt efterblivna med talrubbingar, beläget i Gnesta, skulle kunna tagas i anspråk för här ifrågavarande elevklientel. Hemmets belägenhet och utformning har emellertid av såväl teknisk som pedagogisk och medicinsk expertis bedömts såsom icke ändamålsenlig eller lämplig och man har bestämt avrått från ett förvärv av hemmet för det oroliga och bråkiga klientel, som det här gäller. Delegationen har därför icke ansett sig kunna förorda ett övertagande av Charlottendalshemmet för ändamålet.

Ett flertal kommuner i Örebro och Västmanlands län har lämnat förslag till markområde för det nya hemmet. En inventering av dessa förslag har visat, att orter i närheten av Örebro närmast bör komma i fråga. Erforderlig barnpsykiatrisk och psykologisk expertis är där lätt tillgänglig, främst från Västra Marks sjukhus och det blivande Mellringe sjukhus. Delegationen har funnit, att hemmet bör förläggas till Axbergs kommun, vilken är belägen omedelbart norr om Örebro. Inom denna kommun har anvisats ett flertal markområden, belägna upp till två och en halv mil från stadens centrum. Kommunen har för sin del föreslagit, att hemmet förläggas till Ölmbrotorp, ungefär en mil från staden, och erbjudit att kostnadsfritt tillhandahålla erforderligt markområde. Trots detta ur ekonomisk synpunkt fördelaktiga erbjudande har delegationen funnit sig böra förorda, att hemmet förläggas till ett av kommunen anvisat markområde nära Hovsta kyrka i Lillåns samhälle, omkring tre km från stadens centrum. Enligt delegationens uppfattning bör nämligen hemmet förläggas så nära en större ort som möjligt för att bl. a. underlätta personalrekryteringen. För en förläggning till Lillån talar dessutom, att hemmets belägenhet i anslutning till ett samhälle ger tillfälle att på lämpligt sätt nå kontakter med normala människor av alla åldrar, framförallt jämnåriga med eleverna, vilket är ägnat att befrämja elevernas utveckling. Vidare har inom Lillåns samhälle markområden reserverats för ett flertal nya industrianläggningar. Enligt uppgift skall bl. a. uppföras två fabriker, där kvinnlig arbetskraft kommer att

anlitas. Några elever vid hemmet kan måhända här beredas yrkesträning, innan de utskrivs från hemmet. Inom Örebro stad bör dessutom finnas möjlighet att låta flickorna arbeta i hushåll, storkök och tvättinrättningar, inom industri och hantverk e. dyl. Goda kommunikationer med staden möjliggör, att eleverna under en dylik avslutande yrkesträning kan bo vid hemmet.

Länsstyrelsen i Örebro län har i inhämtat yttrande anfört, att ur de synpunkter länsstyrelsen har att företräda hinder icke föreligger mot skol- och yrkeshemmets förläggande till Lillåns samhälle. Förste provinsialläkaren i länet har anfört, att intet finns att erinra mot det framförda förslaget under förutsättning att det kommunala vatten- och avloppsnätet utbygges så, att en anslutning av hemmet är möjlig.

Det förordade området i Lillån är i privat ägo och omfattar en areal av omkring 112 000 m². Området kommer att anslutas till det kommunala ledningsnätet för vatten och avlopp. Kommunen har förklarat sig villig att förvärva området och överlåta det på Kronan mot en ersättning av 150 000 kronor, motsvarande kommunens kostnader för förvärvet samt å markområdet belöpande avgift för anslutning till vatten- och avloppsnätet.

På grundval av förda förhandlingar har delegationen slutit preliminärt avtal om markförvärv med kommunen.

Kommunalfullmäktige i Axbergs kommun har för sin del godkänt avtalet.

Delegationen förordar, att det nya hemmet gives namnet *Axbergsgården* efter den kommun, inom vilken det förlägges.

Yrkesundervisning och arbetsträning

De bildbara psykiskt efterblivnas förmåga att lära sig praktiska färdigheter står av erfarenheten att döma icke i relation till graden av de psykiska defekterna. Deras arbetsmöjligheter ligger emellertid inom områden, där det praktiska handlaget är det väsentliga och där mindre krav ställes på planerings- och organisationsförmåga. Självfallet har de små utsikter att bli kvalificerade yrkesarbetare. Däremot torde i många fall förutsättningar finnas att uppöva deras arbetsförmåga så att de hjälpligt kan försörja sig. De psykiskt efterblivna får numera en efter de intellektuella förutsättningarna lämpad skolutbildning. Lika viktigt är, att de bibringas en väl anpassad yrkesundervisning och arbetsträning.

Det bör från början konstateras, att det för de flickor varom här är fråga icke kan bli tal om någon egentlig yrkesutbildning. Denna del av verksamheten måste begränsas till att försöka bibringa dem sådana vanor, att de kan anpassa sig i ett normalt arbets- och hemliv.

Yrkesundervisningen och arbetsträningen vid hemmet i Vänersborg har huvudsakligen bestått av vävning, sömnad och trädgårdsarbete. Därutöver har eleverna deltagit i städning och diverse handräckningsarbeten. Av från hemmet avgångna elever har icke mindre än 50 procent blivit hemmafruar

eller fått anställning såsom hembiträden eller ekonomibiträden. De har sålunda huvudsakligen blivit sysselsatta med hushållsgöromål. Endast ett fåtal har fått anställning inom industri- och hantverk. Erfarenheten har också visat, att flickor ur detta klientel bäst finner sig till rätta på en arbetsplats med en eller endast ett fåtal arbetskamrater eller i en miljö av hemkaraktär. På en större arbetsplats uppstår ofta slitningar mellan flickorna och övriga anställda, vilket ytterst leder till upprepade arbetsbyten. Yrkesundervisningen för flickorna synes därför i första hand böra inriktas på alla i ett hem förekommande göromål jämte slöjd, vävning och trädgårds-skötsel. Jämsides därmed bör — om möjligheter därtill gives — flickorna tränas i enklare tempoarbeten.

Med utgångspunkt från en erfarenhetsmässig bedömning av elevklientelens sammansättning och möjligheterna att låta eleverna deltaga i hemmets skötsel har delegationen funnit, att 45 yrkes elever lämpligen kan fördelas på olika sysselsättningsgrenar enligt följande exempel:

slöjd och vävning	ungefär	14	elever
skolkök	»	8	»
trädgårdsarbete	»	4	»
tvätt	»	6	»
centralkök	»	2	»
städning	»	2	»
sysselsättning utom hemmet	»	9	»

Erfarenheten har visat, att en utbildningsledare med hänsyn till detta klientels särart icke kan handleda större grupper än 6 à 8 elever. De omkring 16 elever, som beräknas bli sysselsatta med slöjd och vävning, bör därför uppdelas i två grupper. Eleverna bör emellertid beredas tillfälle till produktivt arbete även i andra former såsom t. ex. industriellt hemarbete. Lokalmässigt synes dylikt arbete kunna förenas med arbetet i slöjd- och vävsalar under uppsikt av resp. lärarinnor.

Samtliga elever vid yrkeshemmet och de äldre skolhemseleverna bör beredas tillfälle till skolköksutbildning. Denna torde lämpligen böra ske i undervisningsgrupper om sex à åtta elever. För att få en inblick i ett storköks arbete bör några elever sysselsättas i hemmets centralkök. Mer än två elever torde dock icke samtidigt kunna sysselsättas där. Vidare bör två elever kunna avdelas såsom medhjälpare till hemmets städerskor. Därutöver bör samtliga elever dagligen hjälpa till med städning av sina rum och andra lokaliteter i förläggningsbyggnaden.

I genomsnitt beräknas fyra elever — sommartid flera och vintertid färre — kunna sysselsättas i hemmets trädgård och växthus. Dylikt arbete har visat sig vara ett gott komplement i sysselsättningen. En del flickor saknar helt uthållighet i inomhusarbete och är störande för andra i sådant arbete. Sådana flickor finner sig ofta väl till rätta med trädgårdsarbete. De har också i några fall kunnat anställas vid större trädgårdsanläggningar och där skött sig väl.

Arbete i tvätteri har visat sig särskilt lämpligt för psykiskt efterblivna flickor, varför undervisning och träning inom detta arbetsområde synes väl motiverad. Med hänsyn härtill bör flickhemmet förses med anordningar för att själv ombesörja sin tvätt. En tvättavdelning bör kunna ge sysselsättning och yrkesträning för åtminstone sex elever. För att avdelningen skall bli fullt utnyttjad bör den förutom hemmets egen tvätt — uppskattningsvis 20 000 kg per år — kunna mottaga tvättgods även utifrån. En ekonomisk drift och effektiv yrkesträning förutsätter, att inrättningen förses med modern apparatur.

Som förut nämnts bör det också vara möjligt att som ett led i elevernas yrkesträning bereda en del av dem anställning utanför hemmet. De bör emellertid kunna kvarbo på hemmet under fortsatt tillsyn och omvårdnad. Som övergångsform före en utskrivning bör ett sådant arrangemang vara av särskilt värde.

Axbergsgårdens planläggning m. m.

Över de lokaliteter, som befunnits erforderliga för det planerade skol- och yrkeshemmet för flickor, har delegationen uppgjort lokalprogram.

Hemmet föreslås inrymma samtliga för flickor erforderliga 72 platser, varav 27 för skolelever och 45 för yrkeselever. Det förlägges intill riksväg 10 och avses omfatta åtta olika byggnader. För eleverna uppföres fyra särskilda förläggingsbyggnader i två våningar, inrymmande 18 platser. I en annan byggnad inreds lokaler för administration och gymnastik (samlings-sal) samt arbetslokaler för yrkeseleverna. En skolbyggnad uppföres något avskilt från de förläggingsbyggnader, som i första hand bör tagas i anspråk för yrkeseleverna. En särskild ekonomibygnad uppföres mellan dessa hem och byggnaden för administration, varigenom dessa för gemensamma ändamål avsedda enheter utgör institutionens centrum. Vid infarten uppföres vaktmästarbostad samt ett växthus. Den planerade dispositionen av markområdet utesluter icke möjligheter till framtida utbyggnad.

Av förläggingsbyggnaderna avses två för enbart yrkeselever och en för skolelever, medan den fjärde förutsättes inrymma både skol- och yrkeselever med hälften vardera. Erfarenheten talar för att varje elevgrupp icke bör omfatta mer än nio elever, varför eleverna i samtliga byggnader uppdelas i två grupper om nio platser. Dessa bör inrymmas i slutna lokalenheter, förenade med en förbindelsekorridor för att underlätta övervakning nattetid. Till varje grupp hör sovrum, dagrum, tvätt- och badrum, toalett- och städrum samt klädkammare. Gemensamt för två grupper om tillsammans 18 platser planeras jourrum, isoleringsrum, besöksrum, matrum, serveringskök samt förråd m. m. Varje grupp erhåller var sitt kapp- och snyggningsrum i anslutning till entré. Till källarvåningen förlägges hobbyrum m. m.

Yrkeseleverna bör förläggas i enkelrum, medan de yngre skoleleverna förlägges i tre enkelrum och två 3-bäddsrum i varje grupp. Anordningen att förlägga nio skolelever och lika många yrkeselever i samma hus torde icke böra möta något allvarligare hinder, om man exempelvis till detta hus förlägger de äldre skoleleverna och de yngre yrkeseleverna. Vidare må i sammanhanget erinras om att man uppenbarligen kan konstatera vissa flytande gränser i det absoluta antalet yrkes- resp. skolelever, varför en gemensam förläggningsbyggnad ur organisatorisk och ekonomisk synpunkt bör anses vara försvarlig och lämplig. Med hänsyn till möjligheterna att åtskilja klientelet i avdelningar torde det ur vårdsynpunkt icke heller finnas något egentligt hinder för att inrymma två undervisningskategorier av samma klientel i en relativt liten byggnad. Delegationen har valt denna utväg såsom lämpligare i jämförelse med större förläggningsbyggnader, t. ex. en för 27 skolelever och två för 45 yrkeselever. De förordade fyra förläggningarna torde sålunda både vårdmässigt, organisatoriskt och drifts-ekonomiskt kunna innebära en anpassning till de olika krav, som man vill ställa på en institution för ungdomar av detta slag.

Undervisningsbyggnaden för skolhemselever omfattar tre skollokaler, tre grupprum i anslutning till klassrummen, materialrum, lärarrum, entré samt toaletter och kapprum. Grupprummen är avsedda för elever, som är i behov av enskild undervisning och bör avskiljas från klassrummen genom en vägg med stor glasruta. Detta arrangemang möjliggör för läraren att samtidigt meddela undervisning i både klass- och grupprummen.

Lokaler för yrkeselevernas undervisning, hemmets administration och ekonomi samt gymnastiksal m. m. inrymmes i en byggnad, som kommer att utgöra hemmets huvudbyggnad. Undervisningslokalerna för yrkeselever omfattar en sysal, en vävsal, ett rum för teoretisk undervisning samt lärar- rum och förråd. Sysalen bör utrustas med moderna arbetsbord, elektriska symaskiner, förvaringsskåp och strykbord. I vävsalen bör inredas plats för 6—8 vävstolar samt varpa och ett par stora arbetsbord. Sammanlagt cirka 16 elever, uppdelade på två grupper, beräknas samtidigt få undervisning i dessa lokaler. Administrationslokalerna omfattar rektorsexpedition, biträdesrum samt rum för assistent och läkarmottagning med mörk- rum. Avdelningen för kök och personalmatsal m. m. omfattar kök med erforderliga förrådsutrymmen, skolkök, personalmatsal, omklädningsrum, tvätt-avdelning samt sömmerskerum. Skolköksavdelningen planeras för undervisning av två grupper om tillsammans 6—8 elever och bör utrustas med i hemmen förekommande moderna maskiner och redskap. Den planerade gymnastiksalen förutsättes kunna användas även som samlingslokal med ett mindre scenutrymme för elevernas teaterföreställningar. I anslutning till gymnastiksalen bör anordnas omklädningsrum, expedition och bastu med dusch samt förråd för redskap m. m.

För elevernas sysselsättning bör en mindre trädgård anläggas och ett

växthus uppföras. Hemmet förutsättes vidare bli planerat och inhägnat samt i erforderlig utsträckning försett med planteringar och vägar.

En vaktmästarbostad bör uppföras inom skolans område. Bostaden beräknas enligt gängse normer omfatta tre rum och kök om tillhopa cirka 65 m². Personalen i övrigt avses kunna erhålla bostäder genom kommunens försorg. Enligt avtalet med kommunen skall bostädernas läge och förläggning bestämmas i samråd med delegationen.

Kostnaderna för uppförande av det nya flickhemmet har av delegationen preliminärt beräknats komma att uppgå till 4 miljoner kronor, enligt nuvarande prisläge motsvarande drygt 55 500 kronor per plats. Under utredningsarbetet har delegationen även övervägt ett organisationsförslag, enligt vilket flickhemmet skulle omfatta 54 platser. Byggnadskostnaderna för ett hem av denna storlek har av byggnadsstyrelsen beräknats till belopp, som i nuläget belöper sig till 60 000 kronor per plats.

Vad angår utrustning och inredning av hemmet föreslår delegationen att skolöverstyrelsen såsom tillsyningsmyndighet i vederbörlig ordning framlägger förslag och medelsäskanden härom. Med utgångspunkt från kostnaderna för utrustning och inventarier till landstingens yrkeshem för särskolepliktiga torde det erforderliga anslaget enligt nu gällande priser kunna uppskattas till 0,5 miljoner kronor. I denna kostnad ingår även den maskinella utrustningen för centralköket och tvättavdelningen.

Personalorganisationen m. m. vid Axbergsgården

De väsentligt utökade resurser och uppgifter, som föreslås tilldelas det nya flickhemmet, kommer givetvis att kräva en betydande förstärkning av personalresurserna i jämförelse med vad som f. n. står till förfogande vid Vänersborgs- och Söderhagahemmen. I dagens läge torde det emellertid icke vara praktiskt möjligt att i detalj angeva personalorganisationens utformning och befattningarnas lönegradsplacering. Delegationen anser, att det bör ankomma på skolöverstyrelsen att i samråd med medicinalstyrelsen uppgöra förslag till Axbergsgårdens personalorganisation, då hemmets ianspråktagande blir aktuellt. Emellertid torde följande synpunkter i sammanhanget redan nu kunna anföras.

Rektorsbefattningen vid Salbohedshemmet är f. n. placerad i lönegrad Ao 23 och samma befattning vid det nuvarande flickhemmet i lönegrad Ao 21. Då det här är fråga om identiska tjänster beträffande ansvar och arbetsuppgifter, anser delegationen, att de båda befattningarna bör bli likställda i lönehänseende. Befattningen som rektor och föreståndare för Axbergsgården bör därför placeras i samma lönegrad som motsvarande befattning vid Salbohed.

Vid sistnämnda hem finns en befattning som assistent (Ae 17). En dylik tjänst anses vara önskvärd även vid Axbergsgården, varvid för inne-

havaren bör gälla att ha genomgått sociala linjen vid socialinstitutet eller förvärvat annan därmed jämförlig utbildning. Assistenten skall utöver ombesörjandet av sedvanligt kuratorsarbete, vari även bör ingå att leda elevernas fritidssysselsättning, biträda rektor med hemmets ledning och med administrativa göromål i övrigt.

F. n. har Vänersborgshemmet anlitat kontorshjälp mot mindre arvode. Denna hjälp har varit otillräcklig. För att icke rektor skall belastas med okvalificerat kontorsarbete torde en heltidstjänst som kontorsbiträde bli ofrånkomlig.

En förstärkning av lärarkrafterna måste också självfallet komma till stånd. En av yrkeslärarna torde t. ex. vid sidan av sin undervisning böra ha uppsikt över och handleda elever, som kan utföra industriellt hemarbete. En tvättföreståndarinna torde böra anförtros undervisningen och arbetsträningen i tvättgöromål vid sidan av ansvaret för hemmets tvätt.

Det omedelbara ansvaret för elevhemmen torde böra — med nuvarande terminologi — läggas på elevhemsföreståndare. Vårdpersonalen bör omfatta inte bara biträden utan även sådana vårdarinnor, som i framtiden i ökad omfattning kommer att utbildas för vården av psykiskt efterblivna. Man bör sålunda kunna räkna med att en vårdarinna är ansvarig för varje förlägningsavdelning.

I ekonomipersonalen bör ingå befattningar som vaktmästare och trädgårdsmästare.

Vid behov bör hemmet kunna anställa sjuksköterska med deltidstjänstgöring, i den mån distriktssköterska inte lämpligen står till förfogande. Bistånd av psykolog torde i mån av behov kunna erhållas från någon institution i Örebro. Avtal bör vidare träffas med kvalificerad läkare, så att behovet av psykiatrisk vård och rådgivning tillgodoses. Den somatiska vården torde kunna omhänderhas av samma läkare eller av provinsialläkare.

Med utgångspunkt från gällande löner torde lönekostnaderna för en tillfredsställande personalorganisation vid Axbergsgården årligen kunna beräknas till cirka 460 000 kronor. Totalt sett torde driftkostnaderna efter nu gällande prisnivå kunna beräknas till cirka 675 000 kronor, motsvarande i runt tal 9 300 kronor per plats. Som jämförelse kan nämnas, att kostnaden per intagen vid Vänersborgshemmet uppgick budgetåret 1958/59 till närmare 15 200 kronor per fastställd plats samt att statens bidrag till driftkostnaderna vid Söderhagahemmet under år 1959 uppgick till 388 000 kronor, vilket motsvarade omkring 12 900 kronor per disponibel plats vid hemmet.

Söderhaga skolhem

Delegationens förslag att det beräknade platsbehovet för det kvinnliga klientelet bör tillgodoses genom ett nytt skol- och yrkeshem innebär, att det nu enligt avtal mellan staten och Föreningen Sävstaholmsskolorna inom

organisationen ianspråktaga skolhemmet Söderhaga liksom Vänersborgshemmet skulle bli överflödigt för nuvarande ändamål. Vid besiktning av Söderhagahemmet har detta befunnits vara i sådant skick, att det icke för framtiden kan anses vara ändamålsenligt att där omhändertaga flickor med komplicerad utvecklingshämning utan omfattande och föga lönsamma reparationer. Delegationen har sålunda icke funnit anledning föreligga, att staten övertager hemmet.

Emellertid är det nödvändigt, att verksamheten vid detta skolhem kan fortgå ostörd till dess Axbergsgården kan tagas i bruk. Delegationen, som önskar framhålla vikten och betydelsen härav, föreslår därför, att nu gällande avtal med föreningens styrelse om Söderhagahemmet förlänges att gälla tills de där intagna eleverna kan överföras till Axbergsgården.

Från föreningens sida har man förklarat sig vara införstådd med en sådan lösning under förutsättning, att föreningen kan erhålla en — så gott omständigheterna medger — precisering i tiden för avtalets upphörande. Då det är av vikt, att föreningen får möjlighet att i god tid förbereda en avveckling av sitt engagemang i och verksamhet vid hemmet, synes det delegationen kunna uttalas, att Söderhagahemmet torde böra stå till förfogande för sitt nuvarande ändamål åtminstone fram till den 1 januari 1966.

Det har upplysts att vid hemmet råder viss svårighet att anställa och bibehålla personal, icke minst på lärarsidan, vilket skulle ha sin orsak i ovissheten om hemmets framtid. Det är angeläget att såvitt möjligt söka undanröja dessa anledningar och stärka föreningens möjligheter att under nuvarande ordning säkerställa en tillfredsställande personalrekrytering. Från statens sida bör det bedömas såsom skäligt och rimligt, att Söderhagahemmets personal erbjudes möjlighet till fortsatt anställning inom vårdgrenen vid hemmets framtida nedläggande och elevklienteletets överflyttande till en utvidgad statlig institution. Bl. a. mot bakgrunden härav framstår det som angeläget, att det föreslagna nya flickhemmet Axbergsgården kommer till stånd inom en nära framtid.

Skol- och yrkeshem för pojkar

Förslag till ny- och ombyggnad av Salbohedshemmet

Enligt delegationens ovan redovisade förslag till vårdorganisation bör till Salbohedshemmet även i fortsättningen vara förlagt såväl ett skol- som ett yrkeshem. Stora fördelar måste anses vara att vinna inte minst ur ekonomiska och administrativa synpunkter med båda dessa hem placerade i nära anslutning till varandra. Vid en avvägning av lämplig fördelning av klientelet på två pojkhem har delegationen med hänsyn till den byggnadsmässiga planläggningen funnit det ändamålsenligt, att hemmet på Salbo-

hed omfattar tillhoppa 64 platser, varav 27 för skolelever och 37 för yrkes-
elever. Det befintliga yrkeshemmet bör efter en erforderlig modernisering
kunna bibehållas för sitt nuvarande ändamål och inrymma 28 platser. För
övriga elever torde nybyggnader kunna uppföras inom hemmets område
på godtagbart avstånd från yrkeshemmet. Den nuvarande skolhemsbygg-
naden — den gamla militärbaracken — bör enligt delegationens mening
rivas, när de nya skolhemsbyggnaderna uppförts. Övriga befintliga lokaler
behöver icke undergå någon till- eller ombyggnad.

Skol- och yrkeshemmet bör officiellt lämpligen benämnas Salbohed-
hemmet.

Moderniseringen av yrkeshemmet bör i första hand gå ut på att anpassa
antalet sovrum så att tre skilda avdelningar erhålles. Härför bör ett par av
de nuvarande elevrummen sammanföras till ett mot korridoren öppet dag-
rum, varigenom även bättre ljusförhållanden erhålles. Vidare bör det nu
gemensamma tvättrummet uppdelas på två tvättrum. I anslutning därtill
är en viss sanitär utrustning erforderlig. I bottenvåningen behövs ett
snyggningsrum i stället för det nuvarande i källaren. Samtliga lokaler inom
yrkeshemmet behöver ommålas.

Under hand har byggnadsstyrelsen anmält, att expeditionslokalerna tar-
var ombyggnad och att en varuhiss är erforderlig mellan tvättavdelningen
i hemmets källarvåning samt förråd m. m. i våningen två trappor. Slutligen
behöver köksavdelningen moderniseras. De sammanlagda kostnaderna för
nu omförmälda ombyggnad och utrustning av yrkeshemmet har approxi-
mativt beräknats till 250 000 kronor.

För övriga 36 elever — varav nio yrkeselever — bör på 400 m avstånd
från yrkeshemmet uppföras två förlägningsbyggnader av samma typ som
vid Axbergsgården, den ena inrymmande 18 skolelever och den andra nio
yrkes- resp. skolelever. Även här förlägges sålunda vissa skolelever i sam-
ma hus som yrkeselever. Liksom vid Axbergsgården torde det icke före-
ligga något hinder mot att nio av de äldre skolpojkar bor i samma hus
som nio yngre yrkeselever.

Skollokaler föreslås i stort sett bli utformade såsom Axbergsgårdens,
d. v. s. med tre klass- resp. grupperum, lärarrum etc., dock att här tillkom-
mer en slöjdsal samt i källarplanet en värmecentral för denna del av hem-
met.

De nu föreslagna anordningarna är planerade på sådant sätt, att mark-
området medger framtida utbyggnad av hemmet, om det skulle visa sig
lämpligt och erforderligt att samla hela pojkklientelet till en institution.

Kostnaderna för dessa nybyggnader samt tomtområdets slutliga iord-
ningställande och förseende med ytterbelysning m. m. har av delegationen
preliminärt beräknats till 1 500 000 kronor.

Byggnadsstyrelsen har även anmält, att hemmets vatten- och avlopps-
fråga måste ges en tillfredsställande lösning i samband med en modernise-

ring och tillbyggnad av hemmet. Företagen utredning visar, att hemmet bör anslutas till det kommunala vatten- och avloppsnätet. Kostnaderna för härför erforderliga ledningar och arbeten m. m. har preliminärt beräknats till 250 000 kronor. Därtill kommer vissa avgifter för anslutning till kommunens nät, vilka icke f. n. kan bestämmas.

Det erforderliga medelsbehovet för den nu förordade om- och nybyggnaden samt moderniseringen av Salbohedshemmet kan sålunda preliminärt beräknas uppgå till sammanlagt (250 000 + 1 500 000 + 250 000) 2 miljoner kronor.

Kostnaderna för utrustningen av hemmet efter modernisering och tillbyggnad torde enligt nuvarande priser draga en kostnad av omkring 350 000 kronor. Det bör även beträffande detta hem ankomma på skolöverstyrelsen att som tillsyningsmyndighet i vederbörlig ordning framlägga förslag och medelsäskanden härom.

Vissa byggnadsfrågor på jordbrukssidan redovisas i det följande i ett särskilt avsnitt rörande hemmets lantbruk.

Yrkesundervisning och arbetsträning

På Salbohed sysselsättes yrkeshemmets elever framförallt i lantbruk och trädgård samt i vissa hantverkssysslor. De deltagar dessutom i städning och diverse handräkningsarbeten. Ett icke ringa antal elever har efter utskrivningen från yrkeshemmet ägnat sig åt jordbruks- och skogsarbete, i många fall efter att tidigare ha varit sysselsatta inom andra yrken. Undervisning och arbetsträning i dessa näringsgrenar bör därför alltjämt vara en av yrkeshemmets väsentliga uppgifter. Även om de psykiskt efterblivas möjligheter till försörjning som lantarbetare kan sägas ha minskat på grund av den fortgående mekaniseringen och rationaliseringen, kvarstår fortfarande inom detta arbetsområde så många arbetsuppgifter, som de kan lära sig behärska, att förutsättningarna att kunna försörja sig inom denna näringsgren ännu kan betecknas som tämligen goda. Genom sin mångsidighet ger lantarbetet dessutom en grundläggande arbetsträning för andra tyngre yrken.

Vissa erfarenheter av andra yrkesgrenar än jordbruk och skogsbruk har under senare tid erhållits vid Salberga sjukhus i Sala, där 20—50 patienter sedan flera år tillbaka varit placerade i arbete vid industrier och andra företag av olika slag utanför sjukhuset. Flertalet har varit f. d. salbohedselever, som intagits på sjukhuset. Av de yrkesområden, som härvid prövats, må nämnas arbete på gjuterier. Denna sysselsättning har varit tämligen eftertraktad av patienterna. Några av dem har fungerat som gjuterihantlangare, andra har blivit form- och maskingjutare. Arbetsträning i jordbruksarbete, skogsarbete och i mekaniskt arbete anses vara en lämplig grund för sådana arbetsanställningar.

Tempoarbeten av olika slag har visat sig lämpliga, särskilt för de yngre utvecklingshämmande. Svårigheterna ligger här givetvis i inlärandet av själva arbetstempot, vilket oftast tar lång tid. Detta kan emellertid avhjälpas, om eleven redan på yrkeshemmet får deltaga i någon form av tempoarbete och där får tillfälle att uppöva den erforderliga arbetshastigheten. Elever från Salbohedshemmet har visat sig dugliga i arbeten av detta slag. Förutsättning härför har dock varit, att de givits tid att uppöva arbetstakten. Som exempel på andra sysselsättningar, inom vilka f. d. salbohedselever erhållit anställningar, må nämnas sågverksarbete, vägarbete, monteringsarbete och galvaniseringsarbete m. m.

Erfarenheterna från Salberga sjukhus har också visat, att ackordsarbete kan vara värdefullt för de psykiskt efterblivna. Som arbets- och yrkesträning har vid sjukhuset bedrivits skogsarbete och fiskredskapstillverkning med ersättning enligt ackordssystem. Mellan 30 och 40 patienter har varit sysselsatta i skogsarbete sedan ett flertal år tillbaka med avbrott endast för sommarmånaderna. Många av dem har tidigare varit elever vid Salbohedshemmet. Omkring 20 främst yngre patienter har vid sjukhuset under senare år konstant sysselsatts med montering av fiskredskap. Den firma, åt vilken arbetet utförts, har svarat för alla extra kostnader, ombesörjt transport av material till sjukhuset och avhämtat de färdiga alstren. Monteringsarbetet har varit upplagt som tempoarbete med fem till åtta arbetsmoment av olika svårighetsgrader. Momenten har varit enkla men i svårighetshänseende jämställda med industriens lättare tempoarbeten. Varje tempo har ersatts enligt ackordssystem. Efter en tids träning har dagsförtjänsten uppgått till inemot tio kronor. En del av lönen har utbetalats konstant, medan återstoden har insatts på patientens konto för att senare användas för hans personliga nytta och nöje.

Ackordsprincipen med betalning efter utförd arbetsprestation har uppskattats av eleverna och stegrat deras arbetsvilja. Man har funnit, att den håglöshet och ovilja till arbete, som är allmänt utmärkande för det unga patientklientelet, i många fall minskat och att uthålligheten i arbetet ökat. Försök i denna riktning måste emellertid göras redan på sjukhuset eller yrkeshemmet; när patienten fått anställning, är det oftast för sent.

Av de omkring 300 patienter vid Salberga sjukhus, som haft arbetsanställning utanför sjukhuset, har omkring två tredjedelar skött sina arbetsuppgifter väl. Det är ett relativt fåtal, som fått sluta sin arbetsanställning på grund av oförmåga i arbetet. Bristande uthållighet, noggrannhet och punktlighet har i stället varit de främsta orsakerna därtill. Från arbetsgivarhåll har framhållits, att pojkarna varit osjälvständiga och vid minsta svårighet begärt hjälp av arbetsledarna. Givetvis beror detta till stor del på bristande psykisk utveckling men också på att pojkarna från den slutna vården varit vana vid att personalen hjälpt dem bemästra alla svårare situationer. Inom all arbets- och yrkesträning är det därför av vikt, att eleverna fostras till

att själva försöka klara sin uppgift, innan de får hjälp av arbetsledarna. Såväl arbetstider som arbetsförhållanden i övrigt bör inom yrkesträningen motsvara de normala, så att eleverna får vänja sig vid så realistiska arbetsförhållanden som möjligt.

Vid sidan av den gängse arbets- och yrkesträningen bör givetvis eleverna också läras och tränas i sådant, som andra ungdomar får lära sig i sitt hem, d. v. s. att sköta sina kläder och tillreda en enkel måltid samt över huvud sådant som rör de personliga förhållandena. I detta syfte bör eleverna någon tid få arbeta med syslöjd och biträda i köksarbete, såvida en enkel skolkökskurs inte kan anordnas. Inte minst viktigt är dessutom, att de får lära sig att hushålla med sina penningmedel för att senare kunna taga hand om sin avlöning.

Av vad ovan anförts torde framgå, att ifrågavarande klientel behöver en organisatoriskt väl upplagd arbets- och yrkesträning. Svårigheterna att bland detta heterogena elevmaterial få fram en effektiv yrkesträning är dock betydligt större än då det gäller psykiskt handikappade i allmänhet. Psykiska symptom såsom oro, affektilabilitet, opålitlighet, förstörelselusta o. s. v. gör elevmaterialet mera svårbemästrat och ställer stora krav på personalen. Elevernas stora differenser i intelligensavseende kräver dessutom en arbets- och yrkesträning av olika svårighetsgrader. Bl. a. 1948 års sinnesslövårdssakkunniga har påpekat, att det icke gärna kan bli fråga om någon egentlig yrkesutbildning av de psykiskt efterblivna. Målsättningen bör därför vara att med utnyttjande av alla resurser ge varje elev den allmänna praktiska grundutbildning, som svarar mot hans psykiska och fysiska förutsättningar och väl förbereder honom för en arbetsanställning utanför hemmet. Härvid måste hänsyn tagas till de ökade krav på elevernas arbetstempo, som en fortgående mekanisering och rationalisering inom skilda yrkesområden ställer. En sådan uppgift kräver först och främst en mekanisk verkstad med god utrustning. Reparationer och underhåll av institutionens tillhörigheter kan därvid tjäna som lämpliga grundläggande arbetsuppgifter, men det egentliga arbetet bör inriktas på att låta pojarna syssla med egen tillverkning. Härvid bör kontakt sökas med företag i den öppna marknaden för utförande av olika detaljarbeten. Sådant arbete bör läggas upp som tempoarbete och ersättning utgå enligt ackordssystem.

Samarbete mellan Salberga sjukhus och Salbohedshemmet

Vid Salberga sjukhus vårdades i februari 1958 sammanlagt 38 patienter, som icke uppnått 21 års ålder. Vid samma tidpunkt var vid skol- och yrkeshemmet på Salbohed intagna 41 elever i åldrarna 15—21 år. Av de senare var 15 försöksutskrivna i hemmets närhet. Åldersfördelningen mellan dessa kategorier intagna var ungefär lika. De jämförda klientelgrupperna kan anses vara i stort sett identiska i fråga om såväl ålder som skolunderbygg-

nad och intelligenskvot. Även med avseende på frekvensen av brottslighet hos klientelet och brottens art samt tidigare levnadsförhållanden i övrigt är bilden av de båda grupperna i allt väsentligt densamma. Mot bakgrunden härav synes man ha anledning förmoda, att en verksamhet i syfte att inordna klientelet i det allmänna arbetslivet kan för båda kategorierna läggas upp efter i huvudsak samma utgångspunkter och till stor del bedrivs efter samma riktlinjer. Delegationen har därför ansett förutsättningar föreliggande för ett samarbete inom yrkesundervisning och arbetsträning beträffande yrkeshemseleverna vid Salbohedshemmet och vissa yngre patienter vid Salberga sjukhus.

Hemmet förfogar över ett välskött jordbruk med god maskin- och verktygsutrustning. Inom lantbrukets område har det sålunda goda resurser för undervisning och träning med möjligheter att bereda arbetsuppgifter av varierande svårighetsgrad i förhållande till olika intelligensnivåer. Huvuddelen av yrkesundervisningen har därför kommit att läggas på jordbruk med binärningar. Yrkesträningen i övrigt har i stort sett bedrivits på samma sätt som praktiseras vid andra institutioner av liknande slag, d. v. s. i huvudsak i mera hantverksbetonade former.

Salberga sjukhus, som saknar möjligheter till arbetsträning i lantbruk, har inriktat yrkesträningen på industriellt och mekaniskt arbete, varigenom en del patienter kunnat få anställning inom industrien. Efter hand har man härigenom vunnit värdefulla erfarenheter om patienternas möjligheter och begränsning inom arbetslivet.

Skäl talar för att man vid ett samarbete mellan Salbohed och Salberga i fråga om yrkesundervisning och arbetsträning låter institutionerna behålla de nuvarande arbetsuppgifterna. Vid Salbohedshemmet skulle yrkesundervisningen och arbetsträningen huvudsakligen ägnas åt lantbruk med binärningar, medan Salberga sjukhus i första hand skulle erbjuda träning i mekaniskt och industriellt arbete. I den mån det visar sig lämpligt, bör samarbetet kunna utvidgas att gälla även andra områden.

För att den till Salberga sjukhus förlagda undervisningen och träningen i mekaniskt arbete och snickeri m. m. skall kunna fylla sitt ändamål måste den ha tillgång till goda verkstadslokaler. Dessa bör dimensioneras så, att de möjliggör industriellt betonat arbete. Detta lokalbehov torde kunna tillgodoses i samband med den ombyggnad av sjukhuset, som blir erforderlig, sedan den beslutade samordningen av detta sjukhus med det nya sjukhuset för höggradigt psykiskt efterblivna kommit till stånd. Delegationen, som har att framlägga förslag om härav föranledda byggnadsåtgärder inom det nuvarande Salberga sjukhus, avser att därvid söka lösa även verkstadslokalfrågan.

De förbättrade möjligheter till arbetsträning, som ett samarbete skulle medföra, kan emellertid icke utnyttjas helt, om inte en viss modernisering av yrkesundervisningen samtidigt kommer till stånd. Både på lantbrukets

område och för arbete inom mekaniska verksamhetsgrenar bör man eftersträva att meddela en grundläggande undervisning efter fasta normer.

Ackordssystemets sporrande inverkan på de psykiskt efterblivnas arbetslust har ovan berörts. Även vid yrkeshemmen bör tilldelningen av flitpengar följa de allmänna ackordsprinciperna, varvid dock reducerade priser måste tillämpas. Inom de verksamhetsområden, som icke lämpar sig för ackordssystem, bör den nu tillämpade dags- eller veckoflitpenningen utbytas mot en lämpligt avpassad flitpenning per timme, vilken tidsenhet bättre passar detta klientel.

För att åstadkomma en livaktig och effektivt organiserad yrkes- och arbetsträning är det nödvändigt, att ledningen av denna verksamhet anförtros viss befattningshavare på yrkeshemmet. På denne bör ankomma, att i samråd med hemmets ledning och yrkeslärare anskaffa lämpliga arbetsuppgifter, att hålla kontakt med den öppna arbetsmarknaden, att sköta verksamhetens förvaltning och att fastställa ackordspriser och timpenning m. m. För att kunna anvisa eleverna en lämplig yrkes- och arbetsträning bör han också skaffa sig kännedom om elevernas yrkesanlag och intressen liksom deras fysiska och psykiska förutsättningar. Vidare bör han helst själv aktivt leda en del av yrkesträningen och komplettera den praktiska undervisningen med enklare teoretisk sådan.

Det ömsesidiga samarbetet mellan Salberga och Salbohed torde kunna omfatta åtta à tio ynglingar. Eleverna torde lämpligen kunna dagligen transporteras mellan de båda institutionerna, antingen genom dessas egen försorg eller med anlåtande av allmänna kommunikationer.

För sådana salboheds elever, som efter yrkesträning kan anses lämpade för arbete utanför hemmet men ännu icke visar sig mogna för utskrivning, kan ifrågasättas, om icke ett inackorderingshem e. dyl. bör anordnas i anslutning till Salberga sjukhus. Vid detta sjukhus finns sedan flera år ett provisoriskt anordnat s. k. försöksutskrivningshem, som visat sig vara till god nytta, då det gällt att successivt vänja patienterna vid att reda sig på egen hand. I samband med planeringen av ombyggnaden av sjukhuset avser delegationen att upptaga frågan om inrättande av ett nytt sådant hem. Det synes möjligt att i detta reservera fyra à fem platser för sådana salboheds elever, som har arbete i grannskapet. Dessa elever kunde på försök utskrivas från yrkeshemmet och stå under tillsyn från sjukhusets sida.

Det här förordade samarbetet torde kunna bli till gagn för båda institutionerna. Det förhållandet, att man vid dessa kan specialisera sig på var sin av de båda huvudgrenar inom arbetslivet, där flertalet rehabiliterade psykiskt efterblivna kan få sin försörjning, bör verksamt bidra till att skapa mera differentierade och effektiva former för yrkesvägledning. De tillfälliga miljöbyten, som en förflyttning mellan de båda institutionerna innebär, bör också i någon mån kunna minska den enformighet, som alltid måste vidlåda det s. k. anstaltslivet.

Vissa frågor rörande jordbruket å Salbohedshemmet

På grund av vad som framkommit vid en av Sveriges lantbruksförbund på uppdrag av skolöverstyrelsen verkställd undersökning rörande det ekonomiska resultatet av Salbohedshemmets jordbruksdrift har Kungl. Maj:t uppdragit åt skolöverstyrelsen att i samråd med delegationen utreda organisationen av denna driftsgren. För uppdragets utförande har såsom sakkunnig anlitats f. d. byråchefen i lantbruksstyrelsen A. O. Arnegren, vilken avgivit en promemoria angående jordbruksdriften och trädgårdsrörelsen vid Salbohed.

Jordbruksdriften vid hemmet torde såsom hittills böra inriktas på produktion av spannmål till avsalu och till foder för kreatursuppfödning. Det bör få ankomma på hemmets styrelse att taga ställning till den sakkunniges utlåtande och avgiva i anledning därav erforderliga framställningar. Delegationen får dock till behandling upptaga följande särskilda frågor.

Sedan år 1946 har hemmet enligt femåriga avtal arrenderat ett jordområde, som huvudsakligen användes som betesmark. Ägaren önskar avyttra detta område till hemmet. Dess styrelse har i skrivelse den 20 november 1956 till domänstyrelsen bl. a. anfört, att markområdet i fråga skulle utgöra ett utmärkt komplement till hemmets åkerareal, när den nuvarande åkermarken helt består av uppodlade exercisfält och naturliga betesmarker saknas. Om djurbesättningen vid hemmet skall kunna bibehållas vid nuvarande storlek anser hemmets styrelse det vara nödvändigt, att jordbruket kompletteras med lämplig betesmark. Denna skrivelse har i december 1956 av domänstyrelsen överlämnats till delegationen för åtgärd. Utredningsmannen har tillstyrkt det föreslagna markförvärvet, avseende totalt ungefär 30 har, under villkor att skäligt pris kan erhållas.

Det synes lämpligt, att denna markfråga bringas till behandling av vederbörande myndighet och från delegationens sida föreligger ingen erinran mot ett förvärv av det föreslagna området, som avser fastigheten Sör-salabo 6¹⁴ i Västerfärnebo socken.

I särskilt yttrande över en av styrelsen för Salbohedshemmet gjord framställning har utredningsmannen förordat bifall till styrelsens begäran om ett reservationsanslag å 22 000 kronor för uppförande av en tork- och siloanläggning samt inköp av en spannmålstank. Sedan även skolöverstyrelsen tillstyrkt framställningen, har denna av Kungl. Maj:t överlämnats till delegationen för utlåtande. Enligt vad delegationen under hand inhämtat torde kostnaderna för siloanläggningen kunna beräknas till 25 000 kronor och delegationen har för sin del intet att erinra mot att denna anläggning kommer till utförande.

Såsom förvaringsplats för jordbrukets maskiner finns f. n. endast ett redskapslider av trä. Ur brandsynpunkt anses detta otillfredsställande, särskilt med hänsyn till elevklienteletets karaktär. För att jordbrukets maskin-

park skall kunna skötas på ett tillfredsställande sätt erfordras i första hand ett garage för två traktorer med tillhörande verkstadsutrymme för rutinmässig översyn och justering av maskiner och redskap. Dessa lokaler skulle även kunna användas för att bibringa eleverna någon undervisning och träning i skötsel och enklare reparationer av jordbruksmaskiner. Utredningsmannen anser behov föreligga av en dylik garage- och verkstadsbyggnad. Redan år 1952 lät hemmets styrelse uppgöra ritningar till en garagebyggnad. För uppförande av byggnaden begärdes att få taga i anspråk vissa överskottsmedel från jordbrukets drift. Delegationen vill för sin del förorda, att ifrågavarande byggnad uppföres i huvudsaklig överensstämmelse med år 1952 av Landsbygdens byggnadsförenings (LBF) Västeråsavdelning uppgjorda ritningar. Enligt beräkning av LBF i oktober 1959 uppskattas kostnaderna för byggnadsföretaget till 40 500 kronor. Med hänsyn till därefter inträffade kostnadsökningar torde medelsbehovet böra uppräknas till 45 000 kronor.

Personalorganisationen vid Salbohedshemmet m. m.

Några större förändringar i personalorganisationen vid Salbohedshemmet torde inte vara erforderliga, ehuru givetvis framtida krav på kvalificerad personal i tillräcklig omfattning måste tillgodoses i samband med förbättrade materiella resurser i övrigt. I likhet med vad som föreslagits för Axbergsgårdens del bör det få ankomma på skolöverstyrelsen att även i fråga om Salbohedshemmet framlägga detaljerat förslag till personalstat. Det förutsättes, att erforderligt samråd därvid sker med medicinalstyrelsen. Delegationen har sålunda ansett sig kunna i denna del inskränka sig till vissa personalfrågor, som syns vara av särskild vikt.

Det torde vara ofrånkomligt, att rektorsexpeditionen förses med ett kontorsbiträde på heltid och att antalet lärare ökas, bl. a. genom att nu befintliga befattningar som arbetsledare omändras till yrkeslärartjänster. För förläggningarna bör finnas elevhemsföreståndare, till vilka de nuvarande tjänsterna som husföreståndare (husmor) och biträdande husföreståndare bör kunna ombildas.

Bistånd av psykolog torde kunna erhållas i samband med att frågan om en dylik tjänst vid Salberga sjukhus får sin lösning.

Eftersom någon förändring i antalet befattningshavare icke förutsättes, synes man kunna räkna med att lönekostnaderna kommer att ligga vid i stort sett oförändrad nivå, för budgetåret 1958/59 uppgående till i runt tal 415 000 kronor. Omkostnaderna kan däremot väntas öka något bl. a. på grund av att hemmets modernisering torde medföra, att det föreslagna platsantalet om 64 kommer att helt utnyttjas till skillnad mot nuvarande förhållande, då endast omkring 50 av nominellt 75 platser är ianspråktagna. Budgetåret 1958/59 uppgick omkostnaderna till 205 000 kronor och

delegationen bedömer erfarenhetsmässigt, att denna post torde behöva ökas med i runt tal 30 000—35 000 kronor. Hemmets samtliga driftkostnader skulle sålunda kunna beräknas till omkring 655 000 kronor för år, motsvarande en platskostnad om 10 200 kronor.

Sävstaholms skolhem

I det föregående har delegationen bl. a. föreslagit, att undervisnings- och vårdorganisationen för pojkar i nuläget bör omfatta 100 platser, fördelade på dels ett skol- och yrkeshem och dels ett skolhem. Detta är i överensstämmelse med nu rådande organisation, ehuru det nominella platsantalet minskat något. Med hänsyn till rådande tveksamhet om behovet av två institutioner, och till den under utredningsarbetet yppade svårigheten att kunna bilda sig en tillförlitlig uppfattning rörande det exakta platsbehovet och platsernas fördelning på skol- resp. yrkesplatser, anser delegationen det vara nödvändigt att tills vidare räkna med att Sävstaholms skolhem ej utgår ur organisationen. Hemmet kan ännu för lång tid förutsättas ha en betydelsefull uppgift vid tillgodoseendet av det manliga klientelet utbildningsbehov. Det bör sålunda anses vara erforderligt icke bara under den tid, som återstår innan Salbohedshemmet hunnit moderniseras, utan även under någon tid därefter, så att ytterligare erfarenheter kan vinnas rörande klientelet skolgång, yrkesträning och psykiatriska behandling samt differentiering som underlag för ett ställningstagande till frågan om möjligheterna att sammanföra hela klientelet till en gemensam institution. Vidare bör i sammanhanget ånyo erinras om att eleverna vid Sävstaholm (och Söderhaga) vårdmässigt intager en annan ställning än eleverna vid de två statliga hemmen. De förra är alltså inskrivna hos sina hemlandstings centralstyrelser, vilket ger bättre möjligheter att utnyttja sådan omvårdnad eller yrkesträning som kan ske i hemorten. I praktiken innebär detta, att Föreningen Sävstaholmsskolornas hem tjänstgör som rixanstalter för särskolepliktiga och att dessa skolhem har en nära anknytning till den undervisning och vård, som landstingen ombesörjer. Betydelsen härav torde inte böra underskattas och det kan enligt delegationens mening ifrågasättas, om inte dessa skolhem även formellt borde ombildas till rixanstalter. Där omhändertaget elevklientel skulle sålunda inte såsom hänförligt under 4 § i 1954 års lag anses som ett statligt klientel. Landstingen och de landstingsfria städerna skulle i stället inträda som huvudmän. Den utveckling, som under senare år allmänt skett inom vård- och undervisningsgrenen på landstingssidan, har visserligen medfört, att Sävstaholm och Söderhaga efterhand fått mottaga ett något svårare klientel än tidigare. Den differentiering av eleverna, varom här är fråga, torde emellertid vara nödvändig också vid ett landstingskommunalt huvudmannaskap. Även i dylikt fall kan behov av vissa rixanstalter alltså tänkas kvarstå. Delegationen är sålunda av den

uppfattningen, att Föreningen Sävstaholmsskolorna — oavsett lösningen av huvudmannaskapsfrågan för klientelet — alltfört har en viktig mission att fylla, inte minst i föreningens egenskap av enskild verksamhetsutövare.

Den ovisshet som ännu får anses råda om Salbohedshemmet slutliga utformning jämte önskvärdheten av att en för eleverna smidig anstaltsorganisation finns att tillgå, medför att delegationen i första hand av vårdmässiga skäl ställer sig avvisande inför tanken på ett statligt övertagande av Sävstaholms skolhem. Därtill kommer att delegationen funnit hemmet byggnadstekniskt vara av sådan beskaffenhet och i sådant skick, att ett förväry icke bör anses tillrådligt. Föreningen bör i stället animeras till fortsatt verksamhet på basis av gällande avtal åtminstone intill dess Salbohedshemmet moderniserats i enlighet med delegationens förslag. Under denna tid torde ytterligare erfarenhet av vederbörande tillsynsmyndighet kunna vinnas rörande spørsmålet om en eventuell koncentration av det manliga klientelet till ett hem samt rörande den fortsatta utvecklingen i allmänhet, varvid inte minst den s. k. gränsdragningen av ansvaret för klientelet kan undergå fortsatt förskjutning, formellt eller praktiskt. I varje fall torde den tid, under vilken Sävstaholmshemmet sålunda synes böra kvarstå inom den nu gällande organisationen liksom beträffande Söderhagahemmet kunna angivas till åtminstone den 1 januari 1966. För att bereda föreningen ökade möjligheter att under en sådan övergångsperiod rekrytera och bibehålla personal även vid detta hem bör det enligt delegationens mening från statens sida ställas i utsikt, att personalen vid hemmet har att räkna med fortsatt anställning inom denna undervisnings- och vårdorganisation, därest hemmet skulle komma att nedläggas och elevklientelet överföras till en statlig institution.

Delegationen har förordat ett sammanlagt platsantal om 100 för pojkklientelet. Därav har 64 föreslagits bli inrymda i Salbohedshemmet. Återstående 36 platser skulle sålunda hänföras till Sävstaholmshemmet, vilket innebär en minskning med fyra platser av det nuvarande antalet.

III. Yttranden över mentalsjukvårdsberedningens byggnads- och utrustningsdelegations förslag

Klientel och platsbehov

I remissyttrandena har allmänt understrukits behovet av upp- rustning av resurserna för vård av barn med komplicerad utvecklingshämmning. Från flera håll har dock framhållits svårigheterna att avgränsa ifrågavarande klientel och därmed även att beräkna platsbehovet. Sålunda anför *skolöverstyrelsen*, att någon möjlig-

het till klar och entydig avgränsning av elever med beteenderubbningar hittills icke föreligger. Överstyrelsen uttalar bl. a. följande.

I varje heterogen elevgrupp avviker alltid någon elev beträffande beteendet från vad som kan betraktas som normalt. Man har endast att lita till subjektiva bedömningar, huruvida avvikelsen är så betydande att anmälan till specialskola bör ske. Man torde bl. a. av detta skäl icke kunna betrakta resultatet av den företagna inventeringen som ett mått på klienteletets egentliga omfattning, utan som ett mått på benägenheten att vid det aktuella tillfället anmäla elever till befintliga eller förutsatta institutioner. De olika undersökningar som gjorts har också givit mycket varierande resultat. Den minskning i benägenheten att anmäla elever, som kan förmärkas vid jämförelse mellan tidigare och senare beräkningar, kan tänkas bero på landstingens snabbt förbättrade resurser och kännedomen om den dåliga materiella standarden vid särskilt de statliga hemmen.

Vid försök att bedöma platsbehovet utifrån beläggningssiffrorna och antalet exspektanter vid de befintliga hemmen bör dessutom beaktas bl. a. information under hand rörande möjligheterna att få anmälda elever intagna.

Med hänsyn huvudsakligen till ovan redovisade omständigheter anser överstyrelsen icke möjligt att f. n. numerärt avgränsa ifrågavarande elever. Möjligt är endast att avgöra hur många av de psykiskt efterblivna eleverna med beteenderubbningar som skall undantagas från landstingens och de landstingsfria städernas ansvar och således bör omhändertagas av staten.

Svenska psykiatriska föreningen ifrågasätter, om icke i framtiden landstingens centralanstalter i samarbete med mentalsjukhusens barn- och ungdomsavdelningar kan tillgodose en del av arbetsuppgifterna inom detta område, för en del av klientelet måhända även på ett mer adekvat sätt än de statliga anstalterna. Vidare kan en snävare gränsdragning för vårdområdet komma att anses lämplig vid den översyn av 1954 års lag, som riksdagen begärt, vilket skulle ytterligare reducera platsbehovet. En viss risk för överdimensionering av anstalterna kan således ej anses utesluten. Å andra sidan har enligt föreningens mening den nuvarande eftersläpningen inom det statliga vårdområdet medfört, att vissa landsting behållit vårdnaden av ett klientel, för vilket centralanstalterna ej varit avpassade. En upprustning av den statliga anstaltsorganisationen kan därför förväntas medföra en ökad efterfrågan på platser vid de statliga anstalterna, måhända motsvarande det platsbehov som utredningen räknat med. Föreningen uttalar, att en sådan utveckling skulle leda till en angelägen avlastning för övrig oligofrenivård. Föreningen säger sig i princip inte ha något att invända mot delegationens beräkning av platsbehovet.

Liknande synpunkter har anförts av ett flertal andra remissorgan. Sålunda framhåller bl. a. *medlemmen av medicinalstyrelsens vetenskapliga råd, professorn Ahnsjö, Svenska landstingsförbundet, Riksförbundet för utvecklingsstörda barn, Svenska särskolornas lärarförening och Svenska barnpsykiatriska föreningen* att en beräkning av platsbehovet, som grundar sig på den nuvarande efterfrågan, inte ger uttryck för faktiska förhållanden.

Svenska landstingsförbundet nämner, att landstingens centralstyrelser nu drar sig för att överlämna barn, som ej hör hemma inom särskolorna, till de statliga hemmen med hänsyn till dessas låga standard. Det är därför vanskligt att bedöma den statliga organisationens omfattning. Att antalet nu belagda platser vid de statliga anstalterna ej kan tas som ett mått på det förefintliga behovet synes förbundet uppenbart. Behovet är med säkerhet större men hur stort det i realiteten är låter sig ej bedömas med ledning av det föreliggande betänkandet. Möjligheter till framtida utbyggnad måste hållas öppna.

Riksförbundet för utvecklingsstörda barn uttalar, att den utbyggnad av särskolorna, som genomförts sedan landstingen 1955 blev huvudmän för dessa, har begränsat platsbehovet på här ifrågavarande anstalter. Å andra sidan har de otillräckliga resurserna, särskilt vid vissa av dessa specialanstalter, hållit efterfrågan nere. Man får därför räkna med en ökad tillströmning av elever, när utbyggnaden medför höjd standard. Man bör därför enligt riksförbundets mening planera för eventuella framtida kompletteringsbehov.

Även *statskontoret* anser, att viss försiktighet bör iakttas vid bestämmandet av erforderligt antal platser för här ifrågavarande klientel. Ämbetsverket framhåller särskilt, att den ådagalagda tendensen hos landstingen att så vitt möjligt söka behålla klientelet vid de egna särskolorna synes vara av värde ur den synpunkten, att den personliga kontakten mellan eleverna och deras anförvanter härigenom underlättas.

Styrelsen för statens skol- och yrkeshem i Vänersborg understryker i detta sammanhang betydelsen av att kommande bestämmelser angående intagning på de olika anstalterna utformas så att utbyte av elever kan ske icke blott från landstingens anstalter till de statliga utan även i motsatt riktning. Även den övre gränsen för intelligenskvoten bör enligt styrelsens mening göras elastisk, så att ungdomar med högre kvot än 70 kan intagas vid de statliga anstalterna, om de visar allvarliga komplicerade beteenderubbningar.

Undervisnings- och vårdorganisation

I remissyttrandena har delade meningar framförts beträffande delegationens förslag till undervisnings- och vårdorganisation för ifrågavarande klientel. Förslaget har sålunda tillstyrkts i princip uttryckligen endast av *socialstyrelsen*, *Svenska landstingsförbundet*, *Svenska psykiatriska föreningen* och *direktionen för Salberga sjukhus*.

Socialstyrelsen, som hälsar med tillfredsställelse att frågan om omvårdnaden av barn med komplicerad utvecklingshämning nu synes närma sig sin lösning, anser ett realiserande av de sakkunnigas förslag innebära, att dessa barn torde kunna beräknas få samma goda vårdmöjligheter som övriga barn, som är i behov av institutionsvård.

Svenska psykiatriska föreningen uttalar sin tillfredsställelse över att utredningen resulterat i konkreta förslag, väl ägnade att läggas till grund för en välbehövlig upprustning av denna speciella sektor av oligofrenivården.

Statskontoret anför i detta sammanhang bl. a., att förutsättningarna för ett gemensamt skol- och yrkeshem för pojkar bör upptagas till förnyad prövning i samband med Sävstaholmshemmets nedläggande.

Flertalet remissorgan har dock ställt sig kritiska till delegationens förslag. Hit hör bl. a. *medicinalstyrelsen* och *medlemmen av dess vetenskapliga råd*, *professorn Ahnsjö*, *skolöverstyrelsen*, *Svenska barnpsykiatriska föreningen*, *Föreningen Sävstaholmsskolorna*, *Särskolornas rektorsförening*, *Svenska särskolornas lärarförening*, *Riksförbundet för utvecklingsstörda barn* och *Föräldraföreningen vid Söderhaga skolhem*.

Medicinalstyrelsen, som understryker behovet av en snar upprustning inom vårdområdet såväl i fråga om byggnader och utrustning som i pedagogiskt och mentalhygieniskt hänseende, anser, att delegationen i alltför ringa grad beaktat mentalhygieniska synpunkter och ej tagit tillräcklig hänsyn till nu allmänt accepterade och i praktiken tillämpade barnpsykiatriska principer. Det synes styrelsen som om byggnadstekniska principer och centraliseringsprinciper i allt för stor omfattning varit normgivande vid utarbetandet av det framlagda förslaget. Styrelsen anför vidare bl. a. följande.

Stora anstalter — även om en uppdelning på mindre enheter inom dessa göres — är icke lämpliga för barn, speciellt ej för handikappade barn och ungdomar med psykiska utvecklingshämningar och beteenderubbningar, för vilka vården oftast blir långvarig.

Det synnerligen heterogena klientel, varom här är fråga, måste kunna differentieras för att behandling, undervisning och fostran skall bli adekvat. Inom vårdformen har redan nu utarbetats en viss praxis, som inneburit en uppdelning av klientelet, varigenom de mer neurotiska barnen intagits på Sävstaholms och Söderhaga skolhem, medan de mera utpräglat asociala har tillförts Salboheds- och Vänersborgshemmet. Vården bör enligt styrelsens mening uppbyggas så, att ifrågavarande differentiering även i fortsättningen om möjligt kan tillämpas, vilket icke blir fallet om den planerade sammanslagningen av skolorna kommer till stånd. Likaså synes en strikt uppdelning mellan skolelever och yrkesskoleelever nödvändig.

Skolöverstyrelsen, som säger sig hysa betänkligheter mot stora institutioner och hänvisning av elever av olika läggning och ålder till samma anstalt, kan inte tillstyrka en anstaltsorganisation med endast ett pojkhem, i synnerhet som pojkarna synes uppvisa mera differentierade rubbningar och oftare kriminella tendenser än flickor. Vidkommande platsbehovet anför överstyrelsen, att platsantalet vid de nuvarande fyra specialinstitutionerna — omkring 115 platser för gossar och 70 för flickor — synes vara lämpligt avvägt.

Svenska barnpsykiatriska föreningen framhåller angelägenheten av att

skapa sådana enheter att ett mera individuellt omhändertagande blir möjligt. Föreningen fortsätter.

Kollektivfostran i stora institutioner, även om de är modernt utrustade, får lätt en smak av förvaring. I det framlagda betänkandet framhålles som en medicinsk uppfattning att ett skol- och yrkeshem på 100-talet platser knappast bör bereda oöverkomliga svårigheter ur vårdnadssynpunkt. En ordagrann tolkning av detta innebär något ovedersägligt, nämligen att man till nöds kan klara vården med en institution av denna storleksordning, men barnpsykiatriska föreningen hade väntat sig, när ett eftersatt vårdområde nyplaneras, att ett väsentligt underlättande av dessa barns rehabilitering skulle vara en förstahandsuppgift. En institutions storlek är förvisso ett relativt begrepp, men när det gäller dessa ofta lynneslabila barn och ungdomar med ringa tolerans mot omgivningens påfrestningar finner vi att en betydande reduktion av platsantalet på varje institution bör göras. Det innebär givetvis kostnadsökningar på kortare sikt, men samtidigt otvivelaktigt möjligheter till att nå bättre resultat. Ett flertal mindre institutioner för detta svåra klientel är således ur vårdsynpunkt att föredraga framför en anhopning inom en institution. Man vinner därjämte en större elasticitet i utbyggnadsprogrammet när nu frågan om platsbehovet är svävande. Det område, där behovet visar sig vara störst kan då lättare kompletteras under bibehållna möjligheter till lämplig klienteluppdelning.

Vi är medvetna om att differentieringen i fråga om den viktiga sysselsättningen och undervisningen kan komma att bli lidande av begränsningen av en institutions platsantal. Men vi är övertygade om att ur personalrekryteringssynpunkt och vad därav följer, den mindre institutionen kan erbjuda större fördelar. För de intagna skapas gynnsammare vårdförutsättningar och för de omhändertagnas anhöriga större trygghet, om institutionen kan tillmötesgå mera individuella krav.

Vad beträffar det föreslagna sammanförandet av nuvarande Vänersborgs- och Söderhagaklientelet till en och samma institution, så finner föreningen detta vara en olycklig lösning.

Detta gäller inte bara de kvantitativa aspekterna utan även den hopblandning av skilda psykiska störningar, som blir följderna. Söderhagaklientelet består i huvudsak av barn, som på grund av stora koncentrationssvårigheter, affektabilitet, motorisk oro och andra nervösa drag icke kunnat följa undervisningen vid de vanliga skolhemmen. Det är alltså fråga om barn, som avskilts ur den större gruppen för att ges möjligheter till återuppfostern i en miljö, som kan ta mera individuella hänsyn än det vanliga skolhemmet kan. Vänersborgsklientelet har främst utgjorts av psykiskt efterblivna med olika asociala drag. Ett asocialt beteende kan visserligen ha till synes likartat ursprung som en nervös störning men ett sammanförande av dessa barn är ett steg tillbaka från alla de strävanden, som för att undgå ogynnsamma influenser göres för att skilja sjukdomsgrupper åt. Samma regler som gäller för normalbegåvade bör även gälla i behandlingen av våra efterblivna barn och ungdomar. Tanken skulle för envar synas mycket stötande om man för vuxna normalbegåvade planerade en gemensam institution för individer med nervösa störningar och asociala s. k. psykopater. Barnpsykiatriska föreningen är av den bestämda uppfattningen, att vi för behandling av den heterogena gruppen barn med komplicerad utvecklingshämning även fortsättningsvis är i behov av skilda institutioner.

Även *Svenska särskolornas lärarförening* betonar starkt behovet av differentieringsmöjligheter. Föreningen framhåller särskilt risken av att de affektlabila barnen, som ofta är mycket unga och lätt påverkbara, läres upp av det mer avancerade asociala klientelet. Det är enligt lärarföreningen inte troligt att varken föräldrar eller lärare vill samtycka till en sådan sammanblandning.

Delegationens förslag betecknas av bl. a. *Föreningen Sävstaholmsskolorna, Särskolornas rektorsförening* och *Riksförbundet för utvecklingsstörda barn* som ett klart steg bakåt i utvecklingen i förhållande till det förslag, som framlades 1951 av 1948 års sinnesslövardssakkunniga.

Sålunda uttalar *Föreningen Sävstaholmsskolorna*, att delegationens förslag är ett steg bakåt i utvecklingen inom denna speciella vårdform och måste medföra minskade möjligheter till differentiering.

Särskolornas rektorsförening anser det synnerligen olämpligt ur såväl pedagogisk som social synpunkt att sammanföra neurotiska, affektlabila och motoriskt oroliga flickor till en gemensam institution, även om de skulle förläggas till skilda byggnader. Vid planering av nya och ombyggnad av gamla landstingsanstalter för psykiskt efterblivna beaktas differentieringsbehovet numera på ett annat sätt än tidigare. Föreningen konstaterar därför med stor besvikelse, att delegationen icke insett nödvändigheten av att helt skilja asociala och hypersexuella elever från elever med beteenderubbningar av neurotisk karaktär, som ofta uppträder affektlabilt, aggressivt och motoriskt oroligt.

Om förslaget genomföres torde enligt föreningens mening allvarliga hinder komma att resas för placering av flickor vid den nya institutionen. Icke blott särskolerektorerna utan även elevernas anhöriga kommer sannolikt att med största tvekan placera elever vid anstalt av föreslagen typ.

Delegationens förslag, att klientelet vid Sävstaholms skolhem och statens skol- och yrkeshem på Salbohed f. n. inte bör sammanföras, tillstyrker föreningen livligt.

Riksförbundet för utvecklingsstörda barn yttrar bl. a. följande.

I nämnda äldre betänkande beaktades differentieringsbehoven i vården och undervisningen av här ifrågavarande grupper och likaså behovet av små institutioner, som kunde bereda en hemliknande atmosfär. Verksamhetens läkepedagogiska karaktär betonades. I allt gav det äldre betänkandet uttryck för en mera modern och human syn än det nya betänkandet, som nu framlägges nästan tio år senare.

Under den tid som gått sedan början av 1950-talet har det allmänna opinionsläget alltmer tagit intryck av sådana synpunkter, som företrädades av 1948 års sakkunniga. Det är inte längre — om det ens var det då — fråga om några pionjärsynpunkter, vilkas värde är svårt att bedöma. Det ter sig därför som något av antiklimax, när den långa uppskovstiden följs av ett förslag till åtgärder, som till sin utformning inte tycks ha nämnvärt berörts av sådana tankegångar, som numera brutit sig ännu mer bestämt igenom än tidigare. Riksförbundet finner delegationens förslag strida mot

kraven på nödvändig differentiering och en institutionsstruktur med små enheter. Riksförbundet vågar inte uttala någon bestämd uppfattning om hur långt här ifrågavarande differentieringsbehov sträcker sig, men vi hänvisar till att man i nuvarande organisation — ehuru inte alls på något konsekvent sätt — i huvudsak tillämpar en indelning i två grupper, bortsett från könen. Även om gränsen mellan dessa två huvudgrupper är flytande föreligger dock i typfallen avsevärda skillnader. Visserligen låter utredningen förstå, att en dylik blandning av heterogena grupper inte torde möta någon vägande invändning ur medicinsk synpunkt. De kontakter vi haft med ledande barnpsykiatriker ger oss emellertid ett alldeles motsatt intryck. Även de samtal vi haft med ledande pedagoger vid de olika skolhemmen ger i stort sett samma bestämda intryck av att den föreslagna blandningen är ur alla synpunkter helt olämplig. Vi kan även vittna om att vi likaledes bland föräldrar i vårt förbund, som konfronterats med denna viktiga aspekt av förslaget, mött en bestämd reaktion mot detsamma i denna del.

Fyra hem skulle ge möjlighet till omplacering av elever, om så skulle visa sig erforderligt, vilket är en stor fördel.

Med hänsyn till vad ovan anförts bör enligt riksförbundets mening delegationens förslag bli föremål för översyn. Krav på omarbetning av delegationens förslag reses vidare av bl. a. *medlemmen av medicinalstyrelsens vetenskapliga råd, professorn Ahnsjö, Svenska särskolornas lärarförening* och *Svenska barnpsykiatriska föreningen*. Härvid bör enligt *lärarföreningens* mening anlitas dels en särskolepedagogisk expert, dels en barnpsykiatrisk expert med speciell erfarenhet av utvecklingsstörda. Lärarföreningen håller det för osannolikt, att en barnpsykiatriker skulle ha förordat ett sammanförande till en institution av elever med såväl olika typer som grader av beteenderubbningar samt med stor spridning i ålder och anför bl. a. följande.

Den allmänna uppfattningen är väl numera, att man, i synnerhet när det gäller störda barn, bör inrikta sig på små enheter och individuell behandling. Den just pågående stora PS-aktionen syftar ju bl. a. till »små, effektiva behandlingshem för barn».

Svenska särskolornas lärarförening vill med eftertryck framhålla, att ett sammanförande av så många gravt störda barn måste vara olämpligt. Vid behandlingen av barn med komplicerad utvecklingshämmning är syftet att i möjligaste mån hjälpa dem att bli samhällsdugliga och därtill krävs individuell behandling och god differentiering både med avseende på symtom och ålder.

Den individuella behandlingen är kanske inte i första hand beroende av anstaltens storlek, utan mer av resurserna i fråga om personal och lokaler, men vi tror att det är lättare att nå trygghet och trivsel på ett mindre hem, där personal och barn kan bilda en gemenskap och mera ingående lära känna varandra.

Bland olägenheterna med en bristfällig differentiering vill vi särskilt framhålla risken att de affektlabla barnen, som ofta är lätt påverkbara, läres upp av det mer avancerade asociala klientelet. Denna risk är så mycket större, då de affektlabla barnens intagningsålder ofta är betydligt lägre

än de asocialas. Den relativt tidiga intagning av affektlabla, aggressiva barn, som i många fall är till fördel, förutsätter ju att den sker frivilligt från vårdnadshavarens sida. Det är inte troligt att vare sig föräldrar eller lärare vill samtycka härtill, om det på samma anstalt finns även utpräglat asociala element.

Liknande synpunkter framföres även av *Svenska barnpsykiatriska föreningen* och *Föräldraföreningen vid Söderhaga skolhem*, som starkt understryker den stora betydelse, som mindre läroanstalter med hemkaraktär har för elevernas utveckling.

Skolöverstyrelsen och *Riksförbundet för utvecklingsstörda barn* framhåller, att vissa olägenheter är förenade med det nuvarande dubbla huvudmannaskapet för psykiskt efterblivna.

Skolöverstyrelsen anför, att det dubbla huvudmannaskapet torde kunna ifrågasättas bl. a. av det skälet, att en eftersläpning i utvecklingen beträffande den statliga sektorn synes ofrånkomlig.

Riksförbundet för utvecklingsstörda barn hemställer, att en utredning snarast tillsättes med uppgift att utreda frågan om en fortsatt utveckling av den år 1954 antagna ordningen för vård och undervisning av vissa psykiskt efterblivna samt att utredningen får i uppdrag att med förtur företa en snabb granskning av 4 § lagen den 4 juni 1954 om undervisning och vård av vissa psykiskt efterblivna. Därigenom skulle erhållas en bättre grund av planeringen av den framtida vårdorganisationen. Riksförbundet uttalar i fortsättningen bl. a. följande.

Det är inte alldeles givet, att centraliserad undervisning och vård av särgrupper behöver förutsätta statligt huvudmannaskap. I varje fall synes den modifikation kunna övervägas, att sekundärkommunerna i princip skall ha ansvaret även för sådana elever och patienter, som åtnjuter undervisning och vård på centrala institutioner, åtminstone i de fall där en utskrivning från statlig institution kan ifrågakomma. Därigenom vinnes, att även de som erhåller central vård, fortfarande är »skrivna» hos vederbörande centralstyrelse och att ifrågavarande sekundärkommun automatiskt återfår vårdnadsplikten vid utskrivning och sålunda har att tillgodose de behov av t. ex. öppen vård och tillsyn, som fortfarande kan föreligga. Därmed undgår man den olägenhet, som numera ofta förekommer, nämligen att en utskrivning och hemskickning lämnar ett barn eller en ungdom utan någon eftervård.

Söderhaga och Sävstaholms värde i egenskap av riksanstalter understrykes i yttranden av *skolöverstyrelsen*, *personalen vid Söderhaga skolhem* samt *Föräldraföreningen vid Söderhaga skolhem*.

I samband med sina förslag rörande Sävstaholm och Söderhaga anför delegationen att eleverna vid dessa hem vårdmässigt intar en bättre ställning till sina hemlandstings centralstyrelser än eleverna vid statliga institutioner. De enskilda hemmen fungerar nämligen som riksanstalter, vilket medför, att eleverna fortfarande skall vara inskrivna vid det egna länets särskolor. Utnyttjande av hemortens resurser beträffande yrkesträning,

öppen vård etc. underlättas härigenom. Överstyrelsen delar denna uppfattning men kan icke som delegationen taga de angivna omständigheterna som skäl emot ett statligt övertagande av de enskilda institutionerna utan som en anledning att förorda ändring av bestämmelserna rörande de statliga hemmens ställning inom särskoleväsendet.

Personalen vid Söderhaga skolhem framhåller, att eleverna vid Söderhaga och Sävstaholm skulle frånhändas de fördelar och den trygghet, som är förenade med hemmens status av riksanstalter, om dessa hem sammanslås och uppgår i de statliga anstalterna.

Delegationens erinran om Svenska landstingsförbundets och Svenska stadsförbundets gemensamma framställning om översyn av lagstiftningen beträffande psykiskt efterblivna samt delegationens uttalande att det inte kunde anses uteslutet, att det vid denna översyn kunde bli fråga om en ändrad gränsdragning av huvudmannaskapet för detta klientel, har föranlett styrelserna för *Svenska landstingsförbundet* och *Svenska stadsförbundet* att framhålla, att den nuvarande fördelningen av ansvaret för de psykiskt efterblivna fastställdes så sent som 1954, varför det inte kan vara rationellt att nu ompröva hela denna vårdfråga. Förbunden uttalar, att kommunförbundens framställning ej heller berör detta spörsmål.

Skol- och yrkeshem för flickor

Statens skol- och yrkeshem i Vänersborg och Söderhaga skolhem

Delegationens förslag att det nuvarande skol- och yrkeshemmet för flickor i Vänersborg bör nedläggas och ersättas med ett nytt hem har tillstyrkts eller lämnats utan erinran av samtliga remissorgan. För tillstyrkan av delegationens förslag i denna del har uttalanden sålunda uttryckligen gjorts av bl. a. *statskontoret*, *direktionen för Salberga sjukhus*, *medlemmen av medicinalstyrelsens vetenskapliga råd*, *professorn Ahnsjö*, *skolöverstyrelsen*, *byggnadsstyrelsen*, *Svenska landstingsförbundet*, *Svenska stadsförbundet*, *Svenska psykiatriska föreningen* och *Riksförbundet för utvecklingsstörda barn*.

Skolöverstyrelsen uttalar, att Vänersborgshemmet är helt otjänligt för sitt nuvarande ändamål och att byggnadens tillstånd och det tillgängliga markområdet omöjliggör både ombyggnad och nybyggnad.

Såsom tidigare framgått har i remissyttrandena framkommit kritiska synpunkter på delegationens förslag att det kvinnliga klientelet skulle sammanföras till en institution.

Divergerande meningar har också framförts beträffande förslaget om nedläggning av den nuvarande verksamheten vid Söderhaga skolhem. Förslaget har tillstyrkts endast av *statskontoret*, *Svenska landstingsförbundet* och *Svenska psykiatriska föreningen*.

Flertalet remissmyndigheter har dock antingen avstyrkt förslaget eller ställt sig tveksamma därtill. Bland dessa remissorgan återfinns bl. a. *skolöverstyrelsen*, *Riksförbundet för utvecklingsstörda barn* och *Föräldraföreningen vid Söderhaga skolhem*.

Skolöverstyrelsen yttrar bl. a. följande.

Skolhemmet Söderhaga är en i flera avseenden mycket tilltalande anläggning, som hittills drivits på ett utmärkt sätt av Föreningen Sävstaholmskolorna. Genom att verksamheten fördelas på flera olika byggnader kan i förhållande till elevantalet god differentiering av verksamheten åstadkommas. Närheten till Stockholm underlättar personalrekrytering och anlitan- de av erforderlig medicinsk och psykiatrisk expertis. Byggnaderna är emel- lertid numera icke i fullgott skick och särskilt är vissa undervisningsloka- ler bristfälliga. Överstyrelsen har dock icke ansett sig böra kräva några väsentliga förändringar under den tid utredning rörande hemmets fram- tida ställning pågått.

Delegationen framhåller nu att byggnaderna icke är i sådant skick att ett statligt övertagande av anläggningen kan förordas, men föreslår att verksamheten där ändock bör fortgå åtminstone fram till den 1 januari 1966. Enligt överstyrelsens mening bör lokalerna i nuvarande skick icke godkännas under så lång tid. Den av delegationen redovisade överenskom- melsen med föreningen Sävstaholmsskolorna synes ej heller ha sådan form, att därav framgår huruvida föreningen har möjlighet och är villig att före- taga erforderliga förbättringar. Man torde även ha att räkna med betydande svårigheter att under föreslagna omständigheter rekrytera lämplig personal till hemmen. Som exempel härpå kan nämnas att rektorstjänsten, som bli- vit vakant och icke ansetts böra besättas med ordinarie befattningshavare, under de tre senaste åren uppehållits av tre olika befattningshavare för- utom korttidsvikarier. En annan lösning än den föreslagna synes nödvän- dig. Överstyrelsen noterar med beklagande, att delegationen icke funnit möj- ligt vare sig att förordas statens övertagande och utrustning av Söderhaga eller nå överenskommelse med huvudmannen om fortsatt verksamhet på längre sikt. Överstyrelsen anser sig dock icke böra föreslå att två nya hem uppföres om sammanlagt endast omkring 70 platser. I det läge som sålunda uppstått vill överstyrelsen i huvudsak tillstyrka delegationens förslag rö- rande det nya flickhemmet.

Skolöverstyrelsen finner frågan rörande Söderhagahemmet vara otill- fredsställande löst och föreslår, att uppdrag ges — lämpligen till en enmans- utredning — att skyndsamt efter överläggningar med föreningen framlägga förslag beträffande denna del av anstaltsorganisationen.

Riksförbundet för utvecklingsstörda barn föreslår, att Söderhagahemmet övertages av staten och blir föremål för nödiga förbättringar eller ersättes med ett nytt skol- och yrkeshem.

Även *Föräldraföreningen vid Söderhaga skolhem* föreslår, att staten över- tar verksamheten vid hemmet. Därest detta av någon anledning inte skulle anses lämpligt, anhåller föräldraföreningen — med hänsyn till att större delen av klientelet vid skolhemmet är hemmahörande i Stockholms stad och Stockholms län — om närmare utredning av möjligheterna att staden

och länet gemensamt ville uppträda som huvudmän för hemmet. Föräldraföreningen anför vidare bl. a. följande.

Då det gäller ett klientel med här ifrågavarande mentala särdrag, synes mindre skolhem än det föreslagna vara att föredraga. Flera av föräldrarna i föreningen har barn, som tidigare vistats vid stora anstalter och därifrån överförts till det mindre hemmet vid Söderhaga. Samtliga dessa föräldrar intygar att de märkt en avsevärd skillnad i barnens beteendemönster, sedan de vistats någon tid vid Söderhaga. Flickorna har blivit mera frimodiga i sitt uppträdande och har visat tydliga tecken på större trivsel än vid den större anstalten.

Även om nu befintliga lokaler vid Söderhaga är hemtrevliga och fria från anstaltsprägel erfordras kanske viss tillbyggnad och i vissa avseenden förbättrad utrustning. Kostnaderna härför blir dock obetydliga i jämförelse med uppförandet av en helt ny anstalt.

Medlemmen av medicinalstyrelsens vetenskapliga råd, professorn Ahnsjö, framhåller bl. a., att det hittills betraktats som en stor tillgång att kunna differentiera klientelet mellan två olika institutioner. Om inte detta längre blir möjligt måste det betyda ett väsentligt steg tillbaka i fråga om denna vårdorganisation. Delegationen synes helt ha negligerat detta differentieringsproblem. Ahnsjö fortsätter.

Delegationen nämner i detta kapitel att man undersökt möjligheten taga i anspråk skolhemmet Charlottendal i Gnesta men icke ansett sig kunna förorda detta. Har man vid denna övervägning siktat på en institution med 72 platser synes slutsatsen självklar men det framgår ej om situationen skulle ha varit densamma om man gått in för två institutioner med lägre platsantal. Om enbart Vänersborgs- eller Söderhagainstitutionerna hade ifrågasatts skulle möjligen slutsatsen blivit en annan och i varje fall Söderhagaklientelet kanske ej behövt falla inom ramen för det av delegationen som alltför oroligt och bråkigt bedömda klientelet.

Vidkommande delegationens förslag att Söderhaga skolhem skall drivas för sitt nuvarande ändamål åtminstone fram till den 1 januari 1966 eller till dess det nya flickhemmet färdigställts påpekar *Föreningen Sävstaholms-skolorna*, att föreningen på enträgen hemställan av statens inspektör för sinnesslöundervisningen övertagit verksamheten på Söderhaga så sent som 1956. Föreningen kan ovedersägligen få synnerligen stora svårigheter att hålla sig någorlunda skadeslös vid försäljning av de fastigheter, som föreningen förvärvat för att däri för det allmännas räkning driva ifrågavarande verksamhet. Föreningen erinrar vidare om att överläggningar förts mellan representanter för delegationen och föreningen och anför härom bl. a. följande.

Av ännu större betydelse i sammanhanget är emellertid vad som förekom vid de sista överläggningarna i ämnet mellan representanter för delegationen och föreningen. Representanterna för föreningen uppfattade då situationen så — och under överläggningarna framkom intet som bibringade dem en annan uppfattning — att delegationen avsåg att föreslå sammanslagning även beträffande pojkanstalterna och att det från delegatio-

nens sida endast gällde frågan, hur verksamheten skulle kunna bedrivas under övergångstiden till dess de nya institutionerna i Salbohed och Axberg vid Örebro skulle stå färdiga. Representanterna för föreningen, dess ordförande och sekreterare, förklarade att de vågade som föreningens uppfattning uttala att föreningen i enlighet med sina traditioner var beredd att fortsätta verksamheten vid Sävstaholm och Söderhaga under berörda övergångstid. Oundgängliga förutsättningar härför vore emellertid dels att övergångstiden finge bestämd varaktighet, lämpligen 5 år, dels att staten reservationslöst förklarade sig villig övertaga ansvaret för personalen, när verksamheten på Sävstaholm och Söderhaga upphörde. Representanternas förklaring har senare godtagits av föreningens styrelse.

Föreningen konstaterar med beklagande, att delegationen i sitt förslag icke tillfullo beaktat angivna båda förutsättningar. I betänkandet talas om att föreningen borde fortsätta verksamheten under åtminstone en 5-årsperiod och några bestämda garantier i förhållande till personalen föreslås icke. Föreningen kan därför inte godtaga delegationens förslag utan förslår, att nya förhandlingar snarast möjligt upptages med föreningen angående den fortsatta verksamheten vid skolhemmet.

Delegationens förslag att statens skol- och yrkeshems i Vänersborg markområde och byggnad övertages av statens skolor för döva har inte föranlett erinran från några remissmyndigheters sida.

Styrelsen för distrikts- och fortsättningsskolan för döva i Vänersborg uttalar sålunda, att intagningen av fortsättningsskolans elever på fyra förläggningar, belägna i olika delar av staden, är synnerligen opraktisk och svårskött, varför det nuvarande flickhemmet skulle med sitt läge i omedelbar närhet av fortsättningsskolan lämpa sig utmärkt som elevförläggning.

Arbetsmarknadsstyrelsen ansluter sig helt till delegationens uppfattning att vägande skäl talar för dövskolans övertagande av skol- och yrkeshemets byggnad i Vänersborg. Härigenom skulle icke minst större förutsättningar skapas för en mera kvalificerad och utbyggd yrkesundervisning för döva.

Icke heller *överstyrelsen för yrkesutbildning* har något att erinra mot delegationens förslag i denna del. Därest det avses att staten skall försälja fastigheten, är det dock enligt överstyrelsens mening motiverat att Vänersborgs stad tillfrågas rörande dess villighet att inköpa fastigheten, eventuellt för att användas till husmodersskola.

Förslag till nytt skol- och yrkeshem: Axbergsgården

Delegationens förslag beträffande förläggningen av det nya flickhemmet har erhållit ett övervägande positivt mottagande. Förslaget har uttryckligen tillstyrkts av bl. a. *direktionen för Salberga sjukhus, länsstyrelsen i Örebro län samt förste provinsialläkaren i länet och läns-*

arkitektkontoret därstädes ävensom av Svenska landstingsförbundet, Svenska psykiatriska föreningen och Riksförbundet för utvecklingsstörda barn.

Statskontoret ställer sig däremot tveksamt till den föreslagna lokaliseringen till Axbergs kommun. Ämbetsverket erinrar om att den förordade platsen är belägen endast omkring tre km från Örebro centrum och ifrågasätter med hänsyn härtill, om icke de nackdelar, som nu vidlåder hemmet i Vänersborg på grund av dess läge inom tätbebyggt område, så småningom kommer att göra sig gällande också på den nya förläggningsorten.

Arbetsmarknadsstyrelsen avstyrker delegationens förslag i lokaliseringsfrågan och anför härom följande.

Såsom framgår av betänkandet har arbetsmarknadsstyrelsen på delegationens begäran företagit en inventering av orter i mellansverige, som från allmänna arbetsmarknadspolitiska synpunkter skulle vara att föredraga som förläggningsort för flickhemmet och därvid anvisat bl. a. Strömstad, Tidaholm och Askersund. Delegationen anser emellertid, att de föreslagna orterna — möjligen med undantag för Askersund — knappast uppfyller kravet på närhet till erforderlig expertis och goda kommunikationer med landet i övrigt. Då Askersund sålunda inte synes utesluten som förläggningsort vill styrelsen förordade förnyade överväganden rörande möjligheterna att förlägga flickhemmet till denna ort i stället för den av delegationen föreslagna lokaliseringsorten, tre km från Örebro centrum. Arbetsmarknadsstyrelsen är också beredd att vid behov lämna förslag på andra lämpliga lokaliseringsorter i mellansverige.

Svenska sarskolornas lärarförening uttalar följande beträffande valet av förläggningsort för flickhemmet.

Då det gällt det nya flickhemmets placering, har man tydligen från början varit inriktad på en anknytning till Västra Marks sjukhus — därpå tyder att just »ett flertal kommuner i Örebro och Västmanlands län har lämnat förslag till markområde för det nya hemmet», rimligtvis på delegationens uppmaning. Vidare sägs, att »erforderlig barnpsykiatrisk och psykologisk expertis är där lätt tillgänglig, främst från Västra Marks sjukhus och det blivande Mellringe sjukhus». Båda dessa sjukhus är mentalsjukhus för vuxna. Är det verkligen delegationens uppfattning, att läget i vårt land inom en snar framtid kommer att vara det, att vi får ett överflöd av barnpsykiater, som därför kommer att söka sig till vuxensjukhusen?

Sarskolornas rektorsförening yttrar för sin del bl. a., att en följd av förslaget torde bli att Västra Marks sjukhus i fortsättningen kommer att få ta emot ett stort antal av de elever, som hittills beretts undervisning och vård vid statens skol- och yrkeshem i Vänersborg, en utveckling som knappast kan anses önskvärd.

Yrkesundervisning och arbetsträning

Delegationens uttalande och förslag beträffande yrkesundervisning och arbetsträning för flickklientelet har mot-

tagits positivt av det fåtal remissorgan, som yttrat sig särskilt i denna fråga.

Arbetsmarknadsstyrelsen erinrar om delegationens allmänna målsättning, att man med utnyttjande av alla resurser bör ge varje elev den allmänna praktiska grundutbildning, som svarar mot elevens psykiska och fysiska förutsättningar och utgör en god förberedelse för arbetsanställning utom hemmet samt anför, att yrkesträningen för flickor måste begränsas till att försöka bibringa eleverna sådana vanor att de kan anpassa sig i ett normalt arbets- och hemliv. De av delegationen föreslagna sysselsättningsgrenarna — huvudsakligen slöjd, vävning, husligt arbete, tvätt och trädgårdsarbete — torde enligt arbetsmarknadsstyrelsens mening väl motsvara denna målsättning.

Direktionen för Salberga sjukhus vitsordar vad delegationen anført i denna del samt framhåller särskilt vikten och värdet av möjligheten för eleverna att kunna arbeta utom hemmet men fortfarande bo på detsamma.

Styrelsen för statens skol- och yrkeshem i Vänersborg vill till de av delegationen föreslagna sysselsättningsgrenarna även lägga smådjurskötsel. Det synes styrelsen som om elevernas deltagande i skötseln av t. ex. fjäderfä skulle vara av uppfostrande betydelse för ifrågavarande klientel och skulle säkerligen också omfattas med stort intresse från flickornas sida och bli till framtida nytta för dem.

Axbergsgårdens planläggning m. m.

Delade meningar har framkommit beträffande planläggningen av Axbergsgården. Delegationens förslag tillstyrkes av *socialstyrelsen*, *byggnadsstyrelsen*, *styrelsen för statens skol- och yrkeshem i Vänersborg*, *Svenska landstingsförbundet* och *Svenska psykiatriska föreningen*.

Byggnadsstyrelsen säger sig inte ha något att erinra mot förslaget.

Svenska psykiatriska föreningen anser för sin del nybyggnadsprojektet förefalla vara väl genomarbetat.

Styrelsen för statens skol- och yrkeshem i Vänersborg, som finner delegationens förslag beträffande de enskilda byggnadernas planläggning vara gott, finner det ha varit önskvärt, om i planen för Axbergsgården jämväl upptagits ett arbetshem för äldre elever. I fråga om bostäder för personalen m. m. anför styrelsen följande.

Enligt styrelsens mening skulle det säkerligen vara lyckligt, om några fler bostäder än vaktmästarens uppfördes inom området, men då detta icke synes kunna komma i fråga måste tillses, att ett antal bostäder — icke endast rektorsbostaden — kommer att placeras i omedelbar närhet till anstalten. Under alla förhållanden måste anstalten ha tillgång till några enkelrum för tillfälliga befattningshavare och praktikanter. Beträffande områdets disposition utgår styrelsen från att delegationens förslag om anläggande av en mindre trädgård avser köks- och fruktträdgård. Det övriga området bör

utformas som en parkanläggning med de större vägarna och trafikstråken mellan de olika byggnaderna permanentade. Nödvändigheten av att hemmet blir tillfredsställande inhägnat bör särskilt framhållas.

Skolöverstyrelsen erinrar om att enligt det preliminära avtalet skall befattningshavarna erbjudas bostäder genom kommunens försorg. Delegationen har dock föreslagit, att tjänstebostad skall uppföras åt vaktmästare. Överstyrelsen anser, att tjänstebostad i första hand bör tillhandahållas maskinist, därest sådan befattning inrättas, eljest åt vaktmästaren. Därjämte anser överstyrelsen, att tjänstebostad åt rektor erfordras för att på lång sikt trygga att rektor kommer att bo nära institutionen.

Några remissmyndigheter anser, att delegationen inte tillräckligt beaktat den »lilla gruppens princip». Hit hör *medicinalstyrelsen* och *medlemmen av dess vetenskapliga råd, professorn Ahnsjö* samt *Riksförbundet för utvecklingsstörda barn*. *Medicinalstyrelsen* framhåller, att 18 barn per byggnad innebär alltför stora grupper för att ge den hematmosfär, som eftersträvas inom moderna barninstitutioner, även om grupperna uppdelas i två avdelningar såsom delegationen föreslagit. För normalt utrustade barn med beteenderubbningar anses grupperna numera ej böra överstiga 12 barn, om det skall kunna skapas en miljö, som ger god förutsättning för framgångsrik behandling. När det här gäller mentalt dåligt utrustade barn, bör det ovannämnda antalet enligt styrelsens mening snarare under- än över- skridas.

Riksförbundet för utvecklingsstörda barn påpekar, att 1948 års sakkunniga räknade med betydligt mindre grupper inom elevhemmen, vilket ansågs nödvändigt för en effektiv terapi. Skolhemmen föreslogs sålunda uppdelade på två paviljonger för 14 elever samt två för 7—8 elever. Riksförbundet säger sig förstå, att det är driftsekonomiska överväganden, som ligger bakom önskemålet om relativt stora hem, men en kostnad kan inte värderas på ett meningsfullt sätt, om den ses isolerad. Den måste beaktas i relation till den standard, som man vill uppnå. Den eventuella kostnadsstegring, som under vissa förutsättningar kan bli följderna av att man inriktar sig på mindre enheter och undviker blandning av heterogena grupper, som inte på tillfredsställande sätt kan vårdas tillsammans, betyder enligt riksförbundet, att man har möjlighet att uppnå en i alla avseenden tillfredsställande standard med gott resultat ur terapeutisk synpunkt och trivsel åt både patienter och personal.

Såsom tidigare nämnts har flera remissorgan reagerat starkt mot den s a m m a n b l a n d n i n g a v o l i k a s l a g a v e l e v k a t e g o r i e r, som enligt deras mening blir följderna av utredningens förslag. Sålunda motsätter sig bl. a. *skolöverstyrelsen*, *Riksförbundet för utvecklingsstörda barn* och *Särskolornas rektorsförening* delegationens förslag att ett av hemmen skall inrymma såväl skolelever som yrkes elever. *Skolöverstyrelsen* finner sig inte kunna tillstyrka förslaget, enär en sådan anordning skulle i hög

grad försvåra genomförandet i princip av den eftersträlvade differentieringen mellan skolelever och yrkeselever. Det lämpligaste synes överstyrelsen vara att under den första byggnadsetappen låta den gemensamma byggnaden anstå och vid behov utnyttja Söderhaga under något längre tid än delegationen avsett.

Riksförbundet för utvecklingsstörda barn betecknar delegationens förslag i denna del som helt orealistiskt.

Endast *statskontoret*, som ifrågasätter om icke platsantalet vid Axbergsgården borde begränsas till 54 i avvaktan på ytterligare erfarenheter av utvecklingen av platsbehovet, anser, att det nya flickhemmet föreslagits få en alltför spatiös utformning. Ämbetsverket anför härom följande.

Axbergsgården har föreslagits skola omfatta ej mindre än åtta olika byggnader. Yrkes eleverna skulle förläggas i enkelrum liksom några av skoleleverna. Statskontoret vill i anledning härav erinra, att ämbetsverket i utlåtande den 7 februari 1952 över 1948 års sinnesslövårdssakkunnigas betänkande bl. a. uttalat, att det personalkrävande paviljongsystemet icke syntes böra användas utan i stället radhus- eller stjärnhusbyggnadssätt eller annan form av sammanbyggnad av de olika avdelningarna och de i övrigt erforderliga lokalerna. Samma synpunkter torde kunna anläggas på förevarande förslag. Ett mindre spatiöst byggnadssätt bör således enligt statskontorets mening kunna övervägas.

Personalorganisationen m. m. vid Axbergsgården

Delegationens uttalanden och förslag i fråga om personalorganisation vid Axbergsgården har föranlett yttranden från endast ett fåtal remissmyndigheter.

Statskontoret erinrar om att delegationen inte framlagt något egentligt förslag till personalorganisation utan att detta har ansetts böra ankomma på skolöverstyrelsen i samråd med medicinalstyrelsen. I anledning av delegationens synpunkter på lönesättningen för vissa enstaka tjänster vill ämbetsverket uttala, att personalfrågorna bör prövas i ett sammanhang på grundval av ett fullständigt förslag rörande personalorganisationen.

Socialstyrelsen understryker angelägenheten av att hemmen utrustas med tillräcklig personal. Erfarenheten från internatsvård av barn ger vid handen, att personaluppsättningarna som regel är väl knappt tilltagna. I vårdarbetet — särskilt i fråga om barn vilka i någon form är särartade — måste man alltid räkna med en stor personalstyrka. Om personalens arbete bland barnen blir för tungt eller för svårbemästrat, kommer anstalten i vanrykte ur rekryteringssynpunkt, vilket kan medföra svårigheter i vårdarbetet.

Riksförbundet för utvecklingsstörda barn betonar angelägenheten av att det finns tillräcklig tillgång på psykiatriskt och psykologiskt skolad personal samt erinrar om att 1948 års sinnesslövårdssakkunniga önskade en främst ur denna synpunkt förstärkt personalorganisation. Det är också av

utomordentlig betydelse, att vård- och lärarpersonalen är tillfyllest. Det bör finnas vårdpersonal så att eleverna kan bistås även under deras fritid. Utan tillräcklig tillgång på yrkeslärare kan elevernas praktiska utbildning inte bli vad den bör bli. Vidare bör enligt riksförbundets mening rektorer, mer allmänt än som skett, få tillgång till assistenter, så att de kan frigöras för sina egentliga uppgifter.

Direktionen för Salberga sjukhus framhåller angelägenheten av att väl utbildade och för ifrågavarande klientel lämpliga yrkeslärare jämte erforderlig övrig personal kan erhållas.

Skol- och yrkeshem för pojkar

Förslag till ny- och ombyggnad av Salbohedshemmet

Vad remissmyndigheterna anfört vid behandlingen av Axbergsgården angående olägenheter vid sammanblandning av olika slag av klientel, betydelsen av små vårdenheter etc. äger i princip också tillämpning på statens skol- och yrkeshem för pojkar på Salbohed.

Delegationens förslag beträffande ny- och ombyggnad av Salbohedshemmet har dock i huvudsak tillstyrkts av majoriteten bland remissmyndigheterna. För tillstyrkan av förslaget har uttalanden uttryckligen gjorts av bl. a. *direktionen för Salberga sjukhus, skolöverstyrelsen, socialstyrelsen, byggnadsstyrelsen, Svenska landstingsförbundet, Svenska stadsförbundet* och *Svenska psykiatriska föreningen*.

Direktionen för Salberga sjukhus säger sig helt kunna biträda det framlagda förslaget till ny- och ombyggnad av Salbohedshemmet.

Svenska psykiatriska föreningen finner delegationens förslag innebära en väsentlig upprustning av anstalten. Under nuvarande förhållanden belastar sannolikt en del av det svårskötta klientelet andra vårdinstanser. Föreningen anser det angeläget, att föreslagna åtgärder snabbt kommer till stånd, även om projektering och uppförande av den nya anstalten för flickor bör äga prioritet i upprustningsplanen.

I vissa detaljfrågor har emellertid flera remissmyndigheter anmält från delegationen avvikande meningar. Delegationens förslag att en av byggnaderna vid Salbohed skall inrymma såväl skolelever som yrkeslever har sålunda avstyrkts av de remissorgan, som yttrat sig i denna del.

Skolöverstyrelsen kan med hänsyn till det starka kravet att yrkeshem och skolhem skall utgöra två från varandra skilda enheter icke tillstyrka förslaget att i ett av skolhemmen inrymmas även yrkeslever. Det har nämligen genom åren framstått som det mest angelägna behovet vid Salbohed att få möjlighet att effektivt kunna uppdelat äldre och yngre elever.

Styrelsen för statens skol- och yrkeshem på Salbohed kan inte uppfatta det framlagda förslaget att nio yrkeshemselever skulle inrymmas i samma

bostadshus som skolelever som något avhjälpande av de missförhållanden, som styrelsen i många år arbetat för att få avlägsnade, utan styrelsen anser allttjämt differentiering vara nödvändig. Små och relativt oerfarna skolelever måste under fritid kunna skiljas från yrkeshemselever med ett brokigt förflutet och med ofta kriminell och homosexuell läggning.

Riksförbundet för utvecklingsstörda barn finner delegationens förslag i denna del helt orealistiskt och anför att Salbohedshemmet bör byggas om men endast för nuvarande elevkategorier och utan sikte på en sammanslagning med Sävstaholmsskolan.

Särskolornas rektorsförening framhåller såsom sin på erfarenhet grundade uppfattning, att skol- och yrkeshemselever inte bör förläggas till samma byggnad. Föreningen föreslår i stället, att samtliga yrkeshemselever förläggas till en eller flera särskilda byggnader på 400 meters avstånd från skolhemmet, d. v. s. där en befintlig byggnad föreslås bli tagen i anspråk som yrkeshem för huvuddelen av yrkeshemseleverna.

Medlemmen av medicinalstyrelsens vetenskapliga råd, professorn Ahnsjö ställer sig utomordentligt tveksam inför förslaget att uppföra en nybyggnad för skolhem på endast 400 meters avstånd från yrkeshemmet.

Svenska särskolornas lärarförening anser det ganska verklighetsfrämmande att tänka sig att man därigenom skulle ens någotsånär effektivt kunna särskilja skol- och yrkeshemselever inom detta klientel.

Statskontoret framhåller för sin del med motsvarande motivering som beträffande Axbergsgården, att det borde övervägas, om icke ett mindre spatiöst byggnadssätt kunde komma till användning vid den föreslagna ombyggnaden av Salbohedshemmet.

Yrkesundervisning och arbetsträning

Delegationens yttranden och förslag i fråga om yrkesundervisning och arbetsträning för yrkeshemmets elever har kommenterats endast av ett fåtal remissmyndigheter.

Arbetsmarknadsstyrelsen anför bl. a. följande.

Arbetsmarknadsstyrelsen vill understryka vikten av att möjligheter till kvalificerad yrkesträning inom mekaniskt och industriellt arbete kommer till stånd. Enligt styrelsens mening borde sådan yrkesträning väl lämpa sig för det klientel, det här gäller, och i vissa fall kunna fungera som yrkesutbildning. Arbetsmarknadsstyrelsen vill också helt ansluta sig till delegationens uttalande, att vid yrkesträningen hänsyn måste tagas till de ökade krav på elevernas arbetstempo, som en fortgående mekanisering och rationalisering inom skilda yrkesområden ställer, och att en sådan uppgift först och främst kräver en mekanisk verkstad med god utrustning.

Till delegationens förslag att även i fortsättningen vid Salbohedshemmet lägga huvudvikten vid sysselsättning i jordbruket ställer sig arbetsmarknadsstyrelsen mera tveksam. Utvecklingen inom det svenska jordbruket har medfört, dels att som en följd av främst den långt drivna mekaniseringen

kravet på yrkeskunskaper hos jordbrukets utövare ökat, dels att på grund av minskningen av arbetarantalet inom jordbruket förmärkts en påtaglig nedgång i nyrekryteringen av lantarbetare. Denna utveckling torde komma att fortfara jämsides med den fortskridande rationaliseringen inom jordbruket. Det kan därför ifrågasättas, huruvida det vid en nyorganisation av de skol- och yrkeshem, det här gäller, kan anses realistiskt att utbilda eller yrkesträna psykiskt efterblivna med komplicerat handikapp för försörjning inom jordbruket.

Direktionen för Salberga sjukhus framhåller för sin del angelägenheten av att lämpliga elever — jämsides med annan undervisning i lant- och skogsbruk — erhåller möjlighet att förvärva s. k. traktorkort för att bli mera konkurrensdugliga på arbetsmarknaden.

Skolöverstyrelsen uttalar, att de av delegationen anförda allmänna synpunkterna på yrkesträningens bedrivande överensstämmer med överstyrelsens uppfattning.

Statskontoret anser vissa betänkligheter möta mot att för ifrågavarande klientel införa en differentierad verkstadsutbildning bedriven under samma förhållanden som vid en rationellt skött verkstad.

Samarbete mellan Salbohedshemmet och Salberga sjukhus

Direktionen för Salberga sjukhus betonar starkt värdet av det av delegationen föreslagna framtida samarbetet mellan Salberga sjukhus och Salbohedshemmet inom yrkesundervisning och yrkesträning. Detta kan enligt direktionens mening ha den allra största betydelse för en bättre återanpassning till en social livsföring av ifrågavarande manliga klientel.

Även *Svenska barnpsykiatriska föreningen* tillstyrker det föreslagna samarbetet mellan Salbohedshemmet och Salberga sjukhus under den skisserade förutsättningen att det rör sig om ett i åldersavseende och i övrigt likartat klientel. Föreningen understryker vidare nyttan av försöksutskrivningshem och inackorderingshem som en möjlighet för eleverna att förberedas för definitiv utskrivning. De goda erfarenheter, som rapporterats från Salberga sjukhus av ett dylikt hem, har man även kunnat göra på annat håll inom vården för psykiskt efterblivna.

Skolöverstyrelsen finner det vara riktigt, att verksamheten kan läggas upp i huvudsak efter samma riktlinjer vid Salbohedshemmet och vid Salberga sjukhus. Överstyrelsen ställer sig däremot tveksam inför förslaget att vissa grenar av yrkesträningen skall bedrivas i samverkan med Salberga sjukhus. Förutom de betänkligheter, som kan resas mot sammanförande av elever och patienter vid de båda institutionerna, förefaller det olämpligt att göra anläggningarna helt beroende av varandra vid genomförande av yrkesträningen. Salbohed bör enligt överstyrelsens mening ha egna resurser att anordna tillräckligt differentierad yrkesundervisning och översty-

relsen föreslår, att erforderliga lokaler härför tillskapas i samband med moderniseringen av yrkeshemmet.

Riksförbundet för utvecklingsstörda barn anför, att etablerande av kontakter mellan elever från dessa båda anstalter knappast kan vara lyckligt. Riksförbundet erinrar om att Salbohed är en öppen anstalt, som även innefattar skolhem, medan Salberga är sluten och har en kategori med något högre intelligenskvot.

Salbohedshemmets lantbruk

Svenska psykiatriska föreningen yttrar, att delegationens förslag till upprustning av lantbruket synes erbjuda möjligheter till en förbättrad undervisning och arbetsträning, varför förslaget bör genomföras.

Delegationens förslag om förvärv av tillskottsjord för egendomen Salbohedsräkning tillstyrkes av *domänstyrelsen*, som framhåller, att förvärvet torde böra ske genom särskilt å vederbörande huvudtitel anvisat investeringsanslag.

Styrelsen för statens skol- och yrkeshem på Salbohed upplyser, att ifrågasvarande markområde genom lantbruksnämndens i Västmanlands län numera överlåtits till annan brukare, varför styrelsen frånträder det av styrelsen ursprungligen framlagda förslaget om förvärv av området.

Personalorganisationen m. m. vid Salbohedshemmet

Vad remissmyndigheterna anfört i anledning av delegationens förslag och uttalanden i fråga om personalorganisationen m. m. vid Axbergsgården gäller i princip också om Salbohedshemmet. Här må endast erinras om *statskontorets* uttalande, att personalfrågorna bör prövas i ett sammanhang på grundval av ett fullständigt förslag rörande personalorganisationen.

Sävstholms skolhem

Delegationens förslag och uttalanden beträffande Sävstholms skolhem har av flera remissorgan ansetts icke vara tillfredsställande.

Föreningen Sävstholmsskolorna säger sig inte vara beredd att under någon obestämd övergångstid driva verksamheten vid skolhemmet. Föreningen föreslår, att nya förhandlingar snarast möjligt upptages med föreningen om den fortsatta verksamheten vid skolhemmet.

Svenska landstingsförbundet och *Svenska stadsförbundet* beklagar, att något definitivt förslag till lösning av Sävstholmsskolans lokalfråga inte kunnat framläggas.

Riksförbundet för utvecklingsstörda barn anser det vara en mycket stor olägenhet att frågan om Sävstholms framtid förblir olöst under ytterligare

några år, vilket kommer att lägga allvarliga hinder i vägen för strävandena att utveckla och vidmakthålla driften av denna viktiga institution.

Skolöverstyrelsen uttalar under betonande av Sävstaholmsskolans betydande goodwill, att skolhemmet bör beräknas vara erforderligt under åtskilligt längre tid än vad delegationen angivit. Överstyrelsen anför bl. a. följande.

Sävstaholms skolhem startade sin verksamhet i Vingåker år 1934. Under tiden därefter har skolan drivits på ett utmärkt sätt i Föreningen Sävstaholmsskolornas regi, och man har i samhället lyckats skapa en betydande goodwill och förståelse för sin verksamhet och för de psykiskt efterblivna. Eleverna har beretts tillfälle att delta i föreningslivet, fått vara med i olika idrottssammanhang och ortsbefolkningens positiva inställning har i hög grad underlättat möjligheterna till lämplig yrkespraktik för de äldre skoleleverna vid ett flertal industrier och verkstäder i samhället. Då Vingåker ligger vid stambanan Stockholm—Göteborg har hemmet ur kommunikationssynpunkt ett gynnsamt läge. Avståndet till Katrineholm är endast 20 km och till Örebro, där barnpsykiatrisk klinik finnes, 57 km. Sävstaholm företer emellertid vissa materiella brister, vilkas avhjälpande kräver investeringar som i avvaktan på slutligt ställningstagande rörande hemmets framtid fått anstå och som nu framstår som verkligt angelägna. Under sistförflutna läsår har även vissa allvarliga svårigheter förelegat att rekrytera lämplig personal till institutionen, vilket uppges bl. a. ha samband med den osäkerhet man känner inför hemmets framtid.

Liksom delegationen anser överstyrelsen, att Sävstaholmshemmet är erforderligt icke enbart under den tid som återstår innan Salbohedshemmet hunnit moderniseras utan även viss tid därefter. Avsikten härmed skulle vara att under denna tid vinna ytterligare erfarenheter särskilt i differentieringsfrågan. Det torde emellertid icke vara möjligt för föreningen att driva hemmet på ett godtagbart sätt under sådana premisser. Föreningen har själv anmält, att den saknar kapital för behövliga investeringar. Ej heller torde förutsättningar finnas att kunna knyta lämplig personal till en institution som beräknas bli nedlagd inom få år. Vid en bedömning av möjligheterna att nå fram till en lösning av anstaltsorganisationen för pojkarna enligt de riktlinjer delegationen angivit, och som överstyrelsen ansluter sig till, finner överstyrelsen, att Sävstaholmshemmet får beräknas vara erforderligt under åtskilligt längre tid än vad delegationen angivit. Det är ju först sedan Salbohedshemmet färdigställts och ytterligare erfarenhet vunnits, som slutlig ställning skall tagas i frågan. I det läge som uppstått anser överstyrelsen ofrånkomligt att statsmakterna ställer erforderliga medel till förfogande för drivande av Sävstaholm tills vidare och på ett fullt godtagbart sätt.

Frågan rörande föreningen Sävstaholmsskolornas båda institutioner är enligt överstyrelsens mening icke tillfredsställande löst. Enär man under åtskilliga år intagit en avvaktande hållning från såväl myndigheternas som huvudmannens sida är numera omedelbara åtgärder erforderliga, och överstyrelsen föreslår, att uppdrag ges — lämpligen till en enmansutredning — att skyndsamt efter överläggningar med föreningen framlägga förslag beträffande denna del av anstaltsorganisationen.

Medlemmen av medicinalstyrelsens vetenskapliga råd, professorn Ahnsjö

finner det uppenbart, att ytterligare erfarenheter i differentieringsfrågan inte krävs. Ahnsjö anser det vara orimligt, att inte ha tillgång till den differentieringsmöjlighet, som två institutioner på detta område kan ge möjligheter till.

Kommunalfullmäktige i Västra Vingåkers kommun framhåller, att Sävstaholms skolhem redan från tillkomsten varit väl sedd såväl på kommunalt håll som från befolkningens sida. Kommunalfullmäktige uttalar bl. a. följande.

Det må framhållas, att man aldrig från någon del av befolkningen fäst sig vid eleverna, när de vistats utanför eller innanför skolans område, utan de har kunnat gå och vistas utan nedsättande omdömen av något slag. Detta måste, speciellt ur lärar- och vårdarsynpunkt, vara en stor tillgång.

Vingåkers municipalsamhälle, dit skolan är centralt förlagd, har en folkmängd av cirka 4 500 invånare och är kommunens största tätort. Ur geografisk synpunkt är belägenheten gynnsam. Skolans läge i samhället är sådant, att man inte behöver befara att den blir kringbyggd vid samhällets fortsatta utveckling utan att dess nuvarande fredliga placering kommer att bestå. Däremot finns det goda möjligheter för eventuell utvidgning med lätthet att förvärva mark utan större kostnader.

Bland de fördelar samhället bjuder kan nämnas, att skolväsendet är utbyggt med 4-årig realskola. Gymnasium finns i Katrineholm med goda tåg- och bussförbindelser. Den nybyggda bad- och tvättinrättningen med simhall är av sådan dimension, att nationella simtävlingar kan hållas där. Fritidsbad, idrottsplats och andra vanliga samhällseliga inrättningar finns givetvis. Ett helkommunalt bostadsföretag kan i erforderlig utsträckning tillhandahålla lärarbostäder. Nämnas bör, att man i Katrineholm nu påbörjat uppförandet av ett psykiatriskt sjukhus, vilket ur specialistsynpunkt måste vara till fördel för skolan.

Näringslivet är ganska differentierat med stor konfektionsindustri, metall- och träindustrier, småindustrier och hantverkare i olika fack och yrken.

IV. Departementschefen

Enligt 4 § lagen den 4 juni 1954 om undervisning och vård av vissa psykiskt efterblivna föreligger icke skyldighet för landsting att ansvara för undervisning och vård av bl. a. sådana psykiskt efterblivna, som på grund av asocialitet, disciplinärt uppträdande, hypersexualitet eller annat liknande skäl svårligen kan undervisas och vårdas tillsammans med andra psykiskt efterblivna. Vården av dessa har hittills betraktats såsom en statlig angelägenhet.

Den nuvarande organisationen för barn och ungdomsklientelet omfattar dels *två statliga skol- och yrkeshem* — statens skol- och yrkeshem på Salbohed för pojkar samt statens skol- och yrkeshem i Vänersborg för flickor — dels ock *två enskilda* enligt särskilt avtal med statsbidrag drivna *riksanstalter*, nämligen Sävstaholms skolhem i Vingåkers municipalsamhälle av Västra Vingåkers kommun för pojkar och Söderhaga skol-

hem i Drevviken, Huddinge kommun, för flickor. Huvudman för de enskilda hemmen är Föreningen Sävstaholmsskolorna.

Statens skol- och yrkeshem på Salbohed omfattar en skolhemsavdelning med 35 platser och en yrkeshemsavdelning med 40 platser. Sedan ett flertal år tillbaka har dock hemmets skick ansetts motivera en lägre faktisk beläggning. Den 1 april 1960 uppgick sålunda antalet elever vid hemmet till 54. *Statens skol- och yrkeshem i Vänersborg*, som har totalt 38 platser, var vid samma tidpunkt belagt med 34 elever. Detta hem är inte uppdelat på skol- och yrkeshemsavdelningar. Huvuddelen av eleverna har dock under senare år varit hänförliga till yrkeshemsklientelet. *Sävstaholms skolhem*, som har 40 platser, var den 1 april 1960 belagt med 36 elever. Platsantalet vid *Söderhaga skolhem* har nyligen sänkts från 40 till 30. Den 1 april 1960 var samtliga platser belagda. Ett 10-tal främst äldre flickor utgör en särskild avdelning med tyngdpunkten lagd på yrkesträning.

Genom tillgången till två anstalter för pojkar resp. flickor har en differentiering av eleverna möjliggjorts. Sålunda är de statliga skol- och yrkeshemmen närmast avsedda att mottaga de mest svårskötta, främst de asociala barnen och ungdomarna med komplicerade psykiska rubbningar, medan de enskilda skolhemmen avses skola tillgodose vårdbehovet för barn med något lättare psykiska och nervösa rubbningar.

Vården och undervisningen av barn med komplicerad utvecklingshämning har varit föremål för långvarig diskussion. Bland senare utredningar rörande organisation av vården och undervisningen av ifrågavarande klientel må här nämnas *1948 års sinnesslövårdssakkunniga*, som i oktober 1951 avlämnade ett betänkande angående skol- och yrkeshem för barn med komplicerad utvecklingshämning. Sinnesslövårdssakkunniga uppskattade det erforderliga platsantalet på skolhem till knappt 200 platser, varav 130 för pojkar och 65 för flickor, samt på yrkeshem till cirka 150 platser, varav 100 för pojkar och 50 för flickor. För pojkklientelet föreslogs, att skol- och yrkeshemmet på Salbohed skulle ombildas till enbart yrkeshem med 58 platser samt att ett nytt skolhem med 40 platser skulle uppföras på kronoegendomen Håmö utanför Uppsala. Därjämte förutsattes ett nytt kombinerat skol- och yrkeshem med 40 + 30 platser. I fråga om den statliga vårdorganisationen för flickklientelet föreslogs, att skol- och yrkeshemmet i Vänersborg skulle ombildas till yrkeshem med 28 platser samt att ett nytt skolhem med 40 platser skulle uppföras i annan del av staden. Dessa båda sistnämnda hem ansågs bära organiseras som ett kombinerat skol- och yrkeshem med gemensam styrelse och ledande personal. Beträffande de enskilda hemmen, Söderhaga och Sävstaholm, föreslog sinnesslövårdssakkunniga en närmare anknytning till den statliga vårdorganisationen genom särskilda avtal mellan staten och vederbörande huvudman.

Sedan förslaget remissbehandlats och befunnits bära göras till föremål för förnyad utredning uppdrogs åt statens kommitté för sinnessjukvårdens

utbyggande — numera *mentalsjukvårdsberedningens byggnads- och utrustningsdelegation* — att verkställa en sådan utredning. I juli 1960 överlämnade byggnads- och utrustningsdelegationen betänkande med förslag till organisation för undervisning och vård av barn med komplicerad utvecklingshämning.

Såsom underlag för sitt organisationsförslag har delegationen år 1956 företagit en inventering av ifrågavarande klientel. Denna gav vid handen, att antalet vårdplatser borde uppgå till högst 210. Med beaktande av bl. a. under senare år inträffad minskning i såväl vårdtider som beläggning vid de statliga hemmen samt med hänsyn till vårdtekniska och organisatoriska synpunkter har delegationen emellertid föreslagit, att organisationen skall omfatta 72 platser vid ett nytt skol- och yrkeshem för flickor samt 100 platser vid skol- och yrkeshem för pojkar.

Såsom framhållits i flera remissyttranden torde det vara i det närmaste omöjligt att numerärt avgränsa ifrågavarande klientel och därmed även att mera exakt beräkna vårdplatsbehovet. Detta förhållande finner jag mana till viss försiktighet vid bestämmandet av vårdplatsantalet. En vårdorganisation av ungefärligen den av delegationen föreslagna storleksordningen synes därför i avvaktan på ytterligare erfarenheter av det framtida platsbehovet kunna godtagas.

Av delegationens klientelundersökning framgår vidare bl. a., att elevernas ålder vid intagningen varit i genomsnitt högre vid de statliga hemmen än vid de enskilda. Sålunda var intagning vid Salboheds- och Vänersborgshemmen vanligast vid 14—15-årsåldern, medan motsvarande siffra för Sävstaholms- och Söderhagahemmen var 9—10 år. Orsakerna härtill kan givetvis vara många. Av klientelundersökningen framgår emellertid, att ungefär två tredjedelar av eleverna vid Salbohed och hälften av eleverna vid hemmet i Vänersborg intagits på grund av asocialitet, indisciplinärt uppträdande och hypersexualitet, medan annat skäl utgjort intagningsorsak i praktiskt taget samtliga fall vid Sävstaholm och Söderhaga. Till viss del torde nyssnämnda skillnad i intagningsålder vid de statliga och enskilda hemmen ha sin grund däri, att utpräglad asocialitet gör sig märkbar senare än de lättare psykiska och nervösa rubbningar, som främst utmärker klientelet vid Sävstaholm och Söderhaga.

I remissyttrandena har starkt framhållits nödvändigheten av att den framtida undervisnings- och vårdorganisationen utformas på ett sådant sätt att en tillfredsställande differentiering av ifrågavarande klientel möjliggöres. Även för egen del vill jag framhålla, att utan en sådan differentiering risk föreligger att de affektlabila barnen, som ofta är lättpåverkade, läres upp av det mera avancerade asociala klientelet. Det är vidare angeläget att kunna skilja de äldre yrkes eleverna från de yngre skoleleverna. Jag delar därför helt remissorganens uppfattning i differentieringsfrågan. Den framtida organisationen för undervisning och vård av

barn med komplicerad utvecklingshämning bör sålunda i möjligaste mån utformas med beaktande av dessa synpunkter.

Delegationens organisationsförslag beträffande flickklientelet innebär, att samtliga elever sammanföres till ett enda skol- och yrkeshem om (27 + 45) 72 platser. Skol- och yrkeshemmet i Vänersborg och Söderhaga skolhem nedlägges. Också för egen del vill jag i likhet med delegationen och remissmyndigheterna tillstyrka, att *Vänersborgshemmet* nedlägges. Hemmet, som är beläget inom ett tätbebyggt område av staden, är icke blott i nuvarande skick i hög grad olämpligt för sitt ändamål utan saknar även utvecklingsmöjligheter. Av såväl delegationens uttalanden som remissyttrandena framgår, att det inte torde vara förenat med några svårigheter att finna annan lämplig användning för skolfastigheten. Sålunda har bl. a. styrelsen för statens skolor för döva i Vänersborg framhållit önskvärdheten av att fortsättningskolan för döva får övertaga fastigheten.

Beträffande *Söderhagahemmet* har delegationen inte ansett sig böra förordna ett statligt övertagande utan föreslagit, att skolhemmet skall drivas för sitt nuvarande ändamål endast till dess det föreslagna nya gemensamma flickhemmet färdigställts. I likhet med flertalet remissorgan ställer jag mig tveksam till delegationens förslag i denna del. Med hänsyn till vad förut anförts om angelägenheten av att åtminstone bibehålla de differentieringsmöjligheter som den nuvarande organisationen innebär, anser jag det synnerligen önskvärt, att verksamheten vid Söderhagahemmet tills vidare kan fortsätta i sin nuvarande form. Hemmet är ur många synpunkter synnerligen väl beläget. Verksamheten ger vidare ett fördelaktigt intryck och synes väl accepterad inom samhället. Enär det emellertid är tveksamt om de nuvarande byggnaderna på längre sikt kan bibehållas för sitt ändamål, anser jag mig inte kunna förordna, att staten nu övertager hemmet. Det är därför min förhoppning, att Föreningen Sävstaholmsskolorna tills vidare skall kunna fortsätta att driva hemmet för nuvarande ändamål. Av förut anförda skäl bör därvid snarast möjligt undersökas, huruvida Söderhaga bör ersättas med ett nytt hem på samma plats eller på annan ort. Det direkta ansvaret för driften av detta nya hem bör staten övertaga. Av föreningen anställd personal bör därvid beredas möjlighet till anställning vid det nya hemmet. Genom en lösning efter dessa linjer synes mig föreningens önskemål i fråga om avveckling av dess verksamhet vid Söderhaga samt om garantier i förhållande till hemmets personal kunna till stor del tillmötesgå. För att Söderhaga skall kunna drivas på ett tillfredsställande sätt under en övergångstid erfordras dock viss upprustning av hemmet. Kostnaderna här för torde uppskattningsvis kunna beräknas till cirka 200 000 kronor, vilket belopp torde böra utgå i form av statligt bidrag till föreningen. Jag förordar, att av riksdagen lämnat bemyndigande för Kungl. Maj:t att träffa avtal med föreningen angående den fortsatta verksamheten vid hemmet må omfatta jämväl nämnda upprustning av Söderhaga. För ändamålet erfor-

derliga medel torde i likhet med övriga driftkostnader vid hemmet sålunda böra bestridas från förslagsanslaget till Bidrag till driften av särskolor för psykiskt efterblivna.

Det av delegationen förordade *nya skol- och yrkeshemmet för flickor* — som med den av mig nu förordade lösningen sålunda närmast skulle avse att ersätta det nuvarande Vänersborgshemmet — har föreslagits skola förläggas till Lillåns samhälle i Axbergs kommun, omkring tre km från Örebro stads centrum. Hemmet har föreslagits få benämningen Axbergsgården. Efter förhandlingar har delegationen slutit preliminärt avtal med kommunen angående förvärv av lämpligt markområde för ändamålet. Delegationens förslag i lokaliseringsfrågan har tillstyrkts eller lämnats utan erinran av flertalet remissorgan. Några remissmyndigheter, däribland statskontoret och arbetsmarknadsstyrelsen, har dock anfört betänkligheter mot den föreslagna förläggningen. För egen del ställer jag mig också tveksam härtill. Med hänsyn till Örebro stads snabba tillväxt samt den förordade platsens närhet till stadens centrum och områdets ofördelaktiga belägenhet mellan den starkt trafikerade riksvägen nr 10 och planerad trafikled på områdets andra sida kan det ifrågasättas, om icke de nackdelar, som nu vidlåder hemmet i Vänersborg, så småningom kommer att göra sig gällande även på den nya förläggningssorten. Vid frågans beredning inom inrikesdepartementet har jag därför ansett det angeläget att jämväl pröva andra alternativ till förläggningssort. I detta syfte har jag besökt, förutom Axbergs kommun, även Laxå köping och Askersund. Härvid har jag funnit, att — även om vissa skäl i och för sig skulle kunna tala för en lokalisering av hemmet till Askersund — de två områden, som där närmast kan komma i fråga, icke kan anses lämpliga för ändamålet. Inom Laxå köping finns emellertid ett område, som skulle lämpa sig väl som förläggningssplats för det nya flickhemmet. Laxå har ett ur kommunikationssynpunkt fördelaktigt läge. I köpingen finns vidare ett sjukhem samt en tvåläkarstation. Med hänsyn till de goda kommunikationerna mellan Laxå och Örebro förutsätter jag, att det inte skall möta några större svårigheter att anlita psykiatrisk expertis från Örebro. Då vidare det föreslagna området ligger relativt centralt men ändå väl avskilt från bostadsbebyggelsen, finner jag, att en förläggning av det nya flickhemmet till Laxå i första hand bör övervägas. Det må i detta sammanhang även nämnas, att Laxå köping utfäst sig att kostnadsfritt upplåta det berörda området samt utlovat fri anslutning till vatten, avlopp och gata. Därjämte har köpingen åtagit sig att genom sin bostadsstiftelse uppföra erforderliga bostäder för hemmets personal.

Av vad förut anförts framgår, att jag anser Söderhaga skolhem böra bibehållas åtminstone tills vidare. Med hänsyn härtill skulle platsantalet vid det föreslagna nya hemmet kunna minskas med omkring 30 platser, i huvudsak motsvarande skolhemsdelen enligt delegationens förslag. Jag förordar därför, att det nya flickhemmet utformas som ett yrkeshem med

45 à 50 platser. Med hänsyn främst till osäkerheten om platsbehovet men även till ovissheten om det också på längre sikt kan visa sig föreligga behov endast av yrkesplatser vid det nya hemmet, bör vid planeringen möjligheten till viss utbyggnad hållas öppen. För att underlätta differentieringen av eleverna även inom hemmet bör vid den fortsatta projekteringen undersökas förutsättningarna att förlägga eleverna till mindre enheter än vad delegationen föreslagit beträffande Axbergsgården.

Enligt delegationens organisationsförslag beträffande pojkklientelet skall platsbehovet tillgodoses vid Salbohedshemmet och åtminstone tills vidare vid Sävstaholms skolhem. I samband härmed föreslås, att Salbohedshemmet blir föremål för en omfattande modernisering. Sävstaholmshemmet anses av delegationen ha en betydelsefull uppgift vid tillgodoseandet av pojkklientelet utbildningsbehov ännu en lång tid. Sålunda bör det enligt delegationen erfordras även någon tid efter Salbohedshemmets modernisering för vinnande av ytterligare erfarenheter såsom underlag för ett ställningstagande till frågan om möjligheterna att sammanföra hela klientelet till en gemensam institution. Med hänsyn bl. a. härtill har delegationen inte ansett sig böra förorda ett statligt övertagande av hemmet.

Såsom jag förut anfört anser jag angeläget, att bibehålla åtminstone de differentieringsmöjligheter som den nuvarande organisationen innebär. Behovet av en differentiering gör sig än starkare gällande i fråga om pojkklientelet, när dessa oftare än flickorna uppvisar mera komplicerade rubbningar och utpräglat kriminella tendenser. Jag anser mig därför böra förorda, att också undervisnings- och vårdorganisationen för pojkklientelet i fortsättningen skall omfatta två institutioner. Den ena av dessa institutioner bör utgöras av statens skol- och yrkeshem på Salbohed, som emellertid måste bli föremål för en omfattande upprustning. Det andra pojkklientelet synes även framdeles om möjligt böra vara förlagt till Västra Vingåkers kommun. Vid valet av denna förläggningssort har jag ansett mig böra fästa vikt vid bl. a. att ifrågavarande verksamhet på denna plats åtnjuter en betydande goodwill och förståelse från såväl samhällets som ortsbefolkningens sida. Genom Sävstaholmsskolan finns vidare redan nu tillgång till lämplig personal. Till frågan huruvida detta skolhem efter en eventuell om- och tillbyggnad även i framtiden bör användas för ändamålet eller om ett helt nytt hem bör uppföras, är jag icke f. n. beredd att taga ställning. Liksom beträffande Söderhaga är det därför min förhoppning, att Föreningen Sävstaholmsskolorna skall driva Sävstaholms skolhem för nuvarande ändamål under ytterligare några år. Under denna tid bör på grundval av en byggnadsteknisk undersökning av Sävstaholmshemmet snarast möjligt utredas, huruvida en upprustning bör ske med sikte på att använda hemmet för nuvarande ändamål även i framtiden eller om ett helt nytt hem bör uppföras. Platsantalet bör därvid såsom delegationen föreslagit be-

stämmas till omkring 36. Det synes också i detta fall böra åvila staten att ansvara för driften av det om- eller nybyggda hemmet, vid vilket även det nuvarande hemmets personal bör beredas möjlighet till anställning.

Delegationen har föreslagit, att hemmet på Salbohed efter viss om- och tillbyggnad tills vidare skall omfatta 64 platser, varav 27 för skolelever och 37 för yrkeselever. Upprustningsförslaget omfattar bl. a. modernisering av den nuvarande förläggingsbyggnaden för yrkeselever, rivning av det nuvarande skolhemmet samt uppförande av två nya elevhem med vardera 18 platser. Det ena elevhemmet avses endast för skolelever, medan det andra skulle inrymma nio skolelever och lika många yrkeselever.

I remissyttrandena har kritik riktats främst mot förslaget att till en byggnad förlägga såväl yrkeselever som skolelever. Icke heller enligt min mening kan en sådan anordning anses tillfredsställande. Detta skulle oundvikligen leda till en icke önskvärd sammanblandning av yngre och äldre elever med olika intellektuella förutsättningar och psykiska rubbningar. Jag föreslår därför, att platsantalet för yrkeselever inskränkes till de cirka 30 elevplatser, som efter renovering kan inrymmas i det nuvarande yrkeshemmet. Erforderliga nya förläggingsbyggnader bör avses endast för skolelever. Skolhemmet synes därvid böra få ungefär samma platsantal som yrkeshemmet. För att underlätta en differentiering mellan skolelever och yrkeselever bör placeringen av för skolhemmet erforderliga nybyggnader om möjligt ändras så att dessa förlägges öster och nordost om expeditioner och rektorsbostad. Vid den fortsatta projekteringen bör vidare liksom beträffande det nya flickhemmet undersökas förutsättningarna att förlägga skoleleverna till mindre enheter än vad delegationen föreslagit.

Det må i detta sammanhang erinras om att delegationen redovisat en utredning angående jordbruks- och trädgårdsdriften vid Salbohed. I likhet med delegationen finner jag dock, att det bör ankomma på hemmets styrelse och skolöverstyrelsen att taga ställning till de i utredningen framlagda förslagen och avgiva i anledning därav erforderliga framställningar.

Vad delegationen uttalat och föreslagit beträffande yrkesundervisning och arbetsutbildning för flick- och pojkklientelet vill jag instämma i. Till frågan om det föreslagna samarbetet i detta avseende mellan Salberga sjukhus och Salbohedshemmet är jag icke beredd att nu taga ställning. Då emellertid åtminstone ett begränsat sådant samarbete synes vara förenat med vissa fördelar, förordar jag, att förutsättningarna härför prövas med utnyttjande av redan förefintliga möjligheter i detta hänseende.

Delegationen har vidare framlagt vissa förslag beträffande personalorganisationen vid Salbohedshemmet och den föreslagna Axbergsgården. Med hänsyn bl. a. till den ändrade organisation jag nu förordat torde dock hithörande frågor böra prövas i annat sammanhang på grundval av förslag till personalorganisation från vederbörande myndigheter.

V. Hemställan

Under åberopande av vad jag i det föregående anfört får jag hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att godkänna de förslag rörande organisationen för undervisning och vård av barn med komplicerad utvecklingshämning m. m., som jag i det föregående förordat.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen, att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Lars Erik Andersson

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
I. Inledning	3
II. Förslag av mentalsjukvårdsberedningens byggnads- och utrustningsdelegation	4
Klientel och platsbehov	4
Undervisnings- och vårdorganisation	8
Skol- och yrkeshem för flickor	15
Statens skol- och yrkeshem i Vänersborg	15
Förslag till nytt skol- och yrkeshem: Axbergsgården	17
Yrkesundervisning och arbetsträning	20
Axbergsgårdens planläggning m. m.	22
Personalorganisationen m. m. vid Axbergsgården	24
Söderhaga skolhem	25
Skol- och yrkeshem för pojkar	26
Förslag till ny- och ombyggnad av Salbohedshemmet	26
Yrkesundervisning och arbetsträning	28
Samarbete mellan Salberga sjukhus och Salbohedshemmet	30
Vissa frågor rörande jordbruket å Salbohedshemmet	33
Personalorganisationen vid Salbohedshemmet m. m.	34
Sävstaholms skolhem	35
III. Yttranden över mentalsjukvårdsberedningens byggnads- och utrustningsdelegations förslag	36
Klientel och platsbehov	36
Undervisnings- och vårdorganisation	38
Skol- och yrkeshem för flickor	44
Statens skol- och yrkeshem i Vänersborg och Söderhaga skolhem	44
Förslag till nytt skol- och yrkeshem: Axbergsgården	47
Yrkesundervisning och arbetsträning	48
Axbergsgårdens planläggning m. m.	49
Personalorganisationen m. m. vid Axbergsgården	51
Skol- och yrkeshem för pojkar	52
Förslag till ny- och ombyggnad av Salbohedshemmet	52
Yrkesundervisning och arbetsträning	53
Samarbete mellan Salbohedshemmet och Salberga sjukhus	54
Salbohedshemmets lantbruk	55
Personalorganisationen m. m. vid Salbohedshemmet	55
Sävstaholms skolhem	55
IV. Departementschefen	57
V. Hemställan	64